

Elina Haukkala ja Taru Mäki

”Minulla on suuri halu ymmärtää juuri tätä lasta ja hänen tarinaansa”

Työntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia omaohjaajatyöskentelystä ja vuorovaikutussuhteesta lastensuojeluyksikössä

Opinnäytetyö

Kevät 2014

Sosiaali- ja terveysalan yksikkö

Sosiaalialan koulutusohjelma

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Koulutusyksikkö: Sosiaali- ja terveysalan yksikkö

Koulutusohjelma: Sosiaalialan koulutusohjelma

Suuntautumisvaihtoehto: Sosionomi AMK

Tekijä: Elina Haukkala ja Taru Mäki

Työn nimi: ”Minulla on suuri halu ymmärtää juuri tätä lasta ja hänen tarinaansa”; Työntekijöiden näkemyksiä ja kokemuksia omaohjaajatyöskentelystä ja vuorovaikutussuhteesta lastensuojeluyksikössä

Ohjaaja: Päivi Rinne

Vuosi: 2014

Sivumäärä: 67

Liitteiden lukumäärä: 2

Opinnäytetyömme käsittelee omaohjaajatyöskentelyä lastensuojeluyksikössä. Tutkimuksella on pyritty selvittämään työntekijöiden kokemuksia ja näkemyksiä omaohjaajatyöskentelystä sekä sen merkitystä sijoitetun lapsen kohdalla. Tutkimusaineiston olemme keränneet kyselylomakkeilla kolmesta eri lastensuojeluyksiköstä. Tutkimukseen osallistui 19 omaohjaajaa. Aineiston keruu toteutettiin helmikuun 2014 aikana.

Teoriaosuudessa käsittelemme lastensuojelun sijaishuollon taustalla vaikuttavia arvoja sekä keskeisiä periaatteita. Kasvamista lastensuojelulaitoksessa tuomme esille neljän eri näkökulman kautta. Näitä ovat yhteisöllisyys, osallisuus, lapsilähtöinen työskentely ja hoitava arki. Omaohjaajuutta mahdollisuutena lapselle tarkastelemme kiintymyssuhteen, korjaavien kokemusten ja arjessa mukana olemisen kautta. Vuorovaikutusta määrittelemme ensin yleisesti. Sen jälkeen tarkastelemme lapsen ja omaohjaajan välistä vuorovaikutussuhdetta ja esittelemme viisi vuorovaikutuksen tasoa.

Tutkimustulokset osoittavat, että omaohjaajatyöskentely nähdään merkittävänä menetelmänä sijoitettujen lasten kohdalla. Omaohjaajat tunnistivat useita onnistuneen omaohjaajatyöskentelyn edellytyksiä. Heidän ja lapsen välisessä suhteessa tunteiden olemassaolo ja niiden vaikutukset tunnistettiin. Omaohjaajatyöskentelyn mahdollisuuksina nähtiin monia korjaavia kokemuksia lastensuojeluyksikön arjessa. Lisäksi tutkimuksessa ilmeni työyhteisö tärkeänä tukena omaohjaajatyöskentelyn rinnalla. Omaohjaajatyöskentelyn kehittämiseksi nähtiin mahdollisuuksia.

Asiasanat: lastensuojelu, huostaanotto, lapsilähtöisyys, vuorovaikutus, kiintymyssuhde, omaohjaaja, omaohjaajamenetelmä

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Thesis abstract

Faculty: School of Health Care and Social Work

Degree programme: Degree Program of Social Services

Specialisation: Bachelor of Social Work

Author/s: Elina Haukkala and Taru Mäki

Title of thesis: "I have a great desire to understand the root of this child and her/his story"; Employees' views and experiences about working as personal advisor and personal advisor relations in a child protection unit

Supervisor(s): Päivi Rinne

Year: 2014 Number of pages: 67 Number of appendices: 2

Our thesis deals with personal advisors working in child protection unit. The study has attempted to identify the employees' experiences and views about working as personal advisor and its importance to the children in the unit. The research data was collected through questionnaires from three different child protection units. The study involved 19 personal trainers. The data collection was carried out in February 2014.

In the theoretical part, we are dealing with the underlying values and fundamental principles of child protection foster care. Growing in a child protection institution is approached through four different angles: the sense of community, inclusion, child-oriented work and caring work. Personal advisory as an opportunity for the children is considered from the perspective of attachment, restorative experiences and their everyday life experiences. We are first defining interaction in general, then we are viewing interrelationship between children and their own personal advisors and we present the five levels of interaction.

The results show that working as personal advisor is seen as a major method with the children who are placed in child protection unit. Personal advisors identified a number of successful personal advisor working prerequisites. The emotions involved in the relationship between personal advisors and children, as well as their effects, were identified. There were detected many corrective experiences in child protection units' everyday routines with regard to working as personal advisor. The research indicated also the workplace as an important support for the work of personal advisors. Many possibilities to develop the work of personal advisors were also spotted.

Keywords: child welfare, foster care, child-orientation, interaction, attachment theory, personal advisor, personal instructor as a method

SISÄLTÖ

Opinnäytetyön tiivistelmä.....	2
Thesis abstract.....	Virhe. Kirjanmerkkiä ei ole määritetty.
SISÄLTÖ	4
1 JOHDANTO	6
2 OPINNÄYTETYÖN TAUSTAA	9
3 LASTENSUOJELUN SIJAISHUOLTO	11
3.1 Lastensuojelulaki ja lastensuojelun taustalla vaikuttavat arvot	11
3.2 Lapsen sijoitus kodin ulkopuolelle	11
3.3 Lastensuojeluyksikkö sijaishuoltopaikkana.....	13
4 KASVAMINEN LASTENSUOJELUYKSIKÖSSÄ	15
4.1 Yhteisöllisyys.....	15
4.2 Osallisuus.....	16
4.3 Lapsilähtöinen työskentely	17
4.4 Turvallinen ja hoitava arki.....	19
5 OMAOHJAAJUUS – MAHDOLLISUUS LAPSELLE	21
5.1 Kiintymisen merkitys sijaishuollossa.....	21
5.2 Lapsen mahdollisuus kiintyä omaohjaajaan	22
5.3 Omaohjaaja turvallinen ja erityinen aikuinen	23
5.4 Omaohjaajuus mahdollisuutena korjaaviin kokemuksiin	25
5.5 Omaohjaaja mukana lapsen arjessa	27
6 VUOROVAIKUTUS	30
6.1 Vuorovaikutuksen määrittelyä	30
6.2 Lapsen ja omaohjaajan välinen vuorovaikutus	31
6.4 Vuorovaikutuksen viisi eri tasoa	33
7 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	36
7.1 Tutkimuksen tausta ja tutkimuskysymykset.....	36
7.2 Tutkimuksen kohderyhmä ja aineiston hankinta.....	37
7.3 Tutkimusmenetelmä ja aineiston analyysi	39
7.4 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	40
8 TUTKIMUSTULOKSET	42
8.1 Omaohjaajan työskentelytavat	42
8.2 Onnistuneen omaohjaajuuden edellytyksiä	44

	5
8.3 Lapsen ja omaohjaajan välinen vuorovaikutus	46
8.4 Tunnettyöskentelyn rooli omaohjaajatyössä.....	47
8.5 Omaohjaajuuden merkitys ja mahdollisuudet lapselle	49
8.6 Omaohjaajatyöskentelyn kehittäminen	52
9 JOHTOPÄÄTÖKSET	54
9 POHDINTA.....	60
LÄHTEET	62
LIITTEET	67

1 JOHDANTO

Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä on kasvanut Terveystieteiden ja hyvinvointilaitoksen vuoden 2013 tekemän tilastoraportin mukaan vuodesta 1991 lähtien aina vuoteen 2012 saakka. Kaiken kaikkiaan kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia oli vuonna 2012 yhteensä 17 830 lasta. Määrä on noussut 1,6 % edelliseen vuoteen verrattuna. Kiireellisesti sijoitettujen lasten määrä on kasvanut vuodesta 2005 lähtien, vaikkakin kasvu on hidastunut. Vuonna 2012 kiireellisesti sijoitettuja lapsia oli 3 944 lasta ja määrä on kasvanut edellisestä vuodesta 1,5 %. (Barnskydd 2012, Institutet för hälsa och välfärd 1-2, 7 [Viitattu 23.11.2013].)

Kaikilla lapsilla, myös huostaan otetuilla, on yksilöllisiä oikeuksia. Lastensuojeluprosessissa lapsen etu ja oikeudet tulee huomioida jokaisessa vaiheessa, myös sijaishuollon työskentelyn vaiheissa. Lastensuojelutyö kun ei lopu huostaanottoa ja sijaishuoltoa koskevan päätöksen tekemiseen. Tämänkin jälkeen sijoituksen aikaisen sosiaalityön tulee jatkua laadukkaana ja lainmukaisena. Eräs laatuun vaikuttava tekijä on se, että lapselle nimetään lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän lisäksi oma lastensuojelun työntekijä, joka valvoo ja arvioi lapsen edun toteutumista sijoituksen aikana. (Saastamoinen 2010, 1-2.)

Yhteiskunnassamme esiintyy yleistä huolta lasten lisääntyneestä pahoinvoinnista, joka näkyy erilaisina haasteina myös sijaishuoltoon sijoitettujen lasten kohdalla. Lastensuojelun kansallisessa laatusuosituksessa (2013) vaikuttavan lastensuojelun todetaan olevan suunnitelmallista, lakiin perustuvaa, asiakkaan tarpeisiin riittäväällä tavalla ja oikealla hetkellä vastaavaa ja jatkuvaan arviointiin perustuvaa toimintaa. (Kvalitetsrekommendation för barnskyddet 2013, 10 [Viitattu 23.11.2013].) Sijaishuollossa onkin jatkuvasti pohdittava niitä mahdollisuuksia ja keinoja, joilla lasten ja heidän perheiden haasteisiin kyetään vastaamaan saavuttaen myönteisiä tuloksia. Yksi mahdollisuus lisätä vaikuttavuutta sijaishuollon toteutumiseen on omaohjaajatyöskentely, jolla tarkoitetaan tässä yhteydessä sijaishuollossa olevan lapsen ja hänelle erityisesti määrätyn työntekijän välistä työskentelyä.

Opinnäytetyömme käsittelee omaohjaajatyöskentelyä ja sen tarjoamia eheyttäviä mahdollisuuksia lapsen kuntoutumiselle lastensuojeluyksikössä työntekijän näkö-

kulmasta. Lapsen ja omaohjaajan onnistunutta vuorovaikutuksellista suhdetta voidaan pitää yhtenä työskentelyn perustana, vaikuttavuuden kriteerinä. Vaikuttavuudella tarkoitetaan lastensuojelussa palveluprosessin kykyä saada myönteisiä tuloksia lapsen kannalta ja sille on tyypillistä vuorovaikutuksellinen, lasta osallistava työote (Kvalitetsrekommendation för barnskyddet 2013, 10 [Viitattu 23.11.2013].) Opinnäytetyössämme lapsen ja omaohjaajan välinen vuorovaikutussuhde onkin erityisessä tarkastelussa. Omaohjaajasuhdetta voidaan luonnehtia erityisenä, ainutlaatuisena lapsen ja omaohjaajan välisenä tunnesuhteena, jonka onnistumisen taustalla ovat vaikuttamassa monet seikat, kuten kiintymyssuhde ja tunteet.

Kiinnostus opinnäytetyön aiheeseen nousi omasta kokemuksestamme omaohjaajatyöstä lastensuojeluyksikössä. Samansuuntaiset ajatuksemme omaohjaajatyöskentelystä ja sen eheyttävistä mahdollisuuksista sijoitetun lapsen kohdalla ovat olleet ohjaamassa ajatuksiamme läpi opinnäytetyöprosessin. Näkemys omaohjaajan merkityksestä sijoitetun lapsen kohdalla on vain vahvistunut ja syventynyt entisestään. Jokainen lapsi haluaa tulla kuulluksi ja ymmärretyksi. Jokaisella lapsella tulee olla oikeus kokea ja tuntea itsensä erityisenä ja ainutlaatuisena yksilönä. Omaohjaajatyöskentely on erityinen keino tarjota lapselle näitä mahdollisuuksia ja kokemuksia.

Tuomme opinnäytetyössämme erityisesti esille omaohjaajatyöskentelyn mahdollisuuksia, joiden toivomme antavan omaohjaajille näkemyksiä toiveikkuuteen lapsen kanssa työskennellessä. Ajatusta toiveikkuudesta tulisikin pitää yllä jatkuvasti jokaisen sijoitetun lapsen kohdalla. On totta, että omaohjaajatyö sisältää myös ilmeisen paljon haasteita. Niitäkin olemme nostaneet tarkasteluun työssämme. Haasteiden tunnistamisen sekä tunnustamisen kautta omaohjaajatyöskentelyä voidaan kehittää ja tätä ajatusta lähestymme työntekijän oman työskentelyn kautta. Kehittyminen työssä vaatii omaohjaajalta kriittistä tarkastelua omaa työskentelytapaa kohtaan. Samalla on tärkeää tiedostaa omaohjaajatyöskentelyn haasteet ja mahdollisuudet suhteessa työympäristöön.

Tässä opinnäytetyössä omaohjaajatyöskentelyllä tarkoitetaan omaohjaajalle kuuluvia keskeisiä työtehtäviä, käytettäviä menetelmiä ja työskentelytapaa. Omaohjaajasuhteella kuvataan puolestaan lapsen ja omaohjaajan välistä vuorovaikutuk-

sellista suhdetta, johon liittyvät käsitteet kiintyminen ja tunteet. Lapsella tässä yhteydessä tarkoitetaan alle 18 vuoden ikäistä lasta.

2 OPINNÄYTETYÖN TAUSTAA

Opinnäytetyöprosessin aikana olemme myös tutustuneet erilaisiin sijaishuoltoa koskeviin tutkimuksiin. Varsinaista omaohjaajuuteen liittyvää kirjallisuutta on vähäisesti. Omaohjaajuudesta kirjoittaessa olemmekin viitanneet Kyrönsepän ja Rautiaisen vuoden 1993 teokseen, jonka sisältämä tieto on tänä päivänäkin verrattavissa omaohjaajatyöskentelyyn omassa työssämme. Teoriatietoa olemme koonneet eri teoksista ja peilanneet sitä omaan kokemukseen omaohjaajatyöstä.

Tarja Pösön vuonna 2004 valmistunut tutkimus ”Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista” tuo esille nuorten ristiriitaisesti värittyviä kokemuksia koulukodissa asumisesta. Nuorten yksinäisyyden kokemukset nousevat esiin perhe- ja vertaissuhteiden, koulukodin henkilökunnan ja muiden ammatillisten toimijoiden kautta. Erityisesti nuorten kokemus vanhempien välinpitämättömyydestä, reagoimattomuudesta tai näkymättömyydestä on puhuttelevaa. Osalle lastensuojelulaitoksessa asuvalle lapselle omaohjaajasta muodostuu läheinen, jopa läheisin aikuinen elämässä. (Pösö 2004, 77-78.)

Riitta Laakso on tehnyt vuonna 2009 väitöskirjan ”Arjen rutiinit ja yllätykset - etnografia lastenkotityöstä”. Hän on pyrkinyt kuvaamaan lastenkodissa tehtävää työtä arkisen huolenpidon kautta lastenkodintehtävästä työstä. Laakso kuvaa tutkimuksessaan omaohjaajatyöskentelyä heikosti määrittävän ammatillisuuden kautta. Tällä hän viittaa siihen, miten vanhempi – lapsi –suhteen piirteitä sekoittuu ammatilliseen työhön lastenkodissa, kuitenkin työn ollessa samalla palkkatyötä. Työntekijän suhde lapseen värittyy erilaisten tunteiden kautta ja lapsen asioista saattaa tulla tärkeitä myös työntekijälle. Onnistumisiin ja epäonnistumisiin saatetaan mennä tunteella mukaan. Lapsen aiemmin kokemat hylkäämiset voivat kaasaantua työntekijän vastaanotettavaksi ja työntekijänä lapselta saa vastaan haukkumista, haistattelua, mitätöintiä ja väkivallalla uhkailua. Suurinkaan ymmärrys siitä, että lapsi purkaa pahaa oloaan, ei tee työntekijää immuuniksi loukkauksille. (Laakso 2009, 233-239.)

Omaohjaajuudesta on lisäksi tuoreita opinnäytetöitä, mutta pääsääntöisesti nämä keskittyvät tarkastelemaan omaohjaajuutta lasten ja nuorten näkökulmasta. Sivi-

Tuulia Bluménin ja Aino-Leena Nenosen (2012, 26) opinnäytetyöstä ilmenee, että omaohjaaja koetaan luotettavana, ymmärtäväisenä aikuisena, joka on myös lempeä huolehtija. Maria Korkan (2013, 56-57) opinnäytetyöstä puolestaan ilmenee, että lapset kokevat omaohjaajasuhteen ainutlaatuisena. Siitä ilmenee myös lasten toive, että omaohjaaja viettäisi enemmän aikaa heidän kanssaan. Itse halusimme lähestyä aihetta työntekijän näkökulmasta ja nähdä kohtaavatko aikaisempien tutkimusten käsitykset lapsen ja omaohjaajan näkemykset omaohjaajatyöskentelyn merkityksestä. On tärkeää, että omaohjaaja tiedostaa oman roolinsa merkityksen lapsen elämässä, minkälaisia odotuksia lapsi häneen kohdistaa ja kohtaavatko nämä käsitykset.

Omaohjaajuuteen liittyviä tutkimuksia on tehty erityisesti asiakkaan, eli lapsen tai nuoren näkökulmasta käsin. Itse halusimme lähteä selvittämään lastensuojelulaitoksen työntekijöiden tietämystä omaohjaajamenetelmästä, sen merkityksestä ja mahdollisuuksista työssä sekä työntekijöiden kokemuksia ammatillisesta valmiudesta toteuttaa omaohjaajamenetelmää välineenä työssään. Kyselyn myötä työntekijöillä on mahdollisuus pohtia omaohjaajuuteen liittyviä asioita sekä itsestä että lapsesta käsin ja organisaatiosta käsin. Lisäksi tutkimukseen liittyvän kyselyn myötä meillä on mahdollisuus jakaa vertaisuuteen pohjautuvaa tietoa, joista halutesaan ohjaajat voivat poimia itselleen välineitä käytettäväksi omaohjaajatyöskentelyyn.

Eräässä tutkimukseemme osallistuneessa lastensuojeluyksikössä on vuonna 2008 tehty tutkimus omaohjaajuudesta, jolla on haluttu selvittää omaohjaajamenetelmän merkitystä sekä keinoja vastata lasten tarpeisiin lastensuojeluyksikössä. Toimintatavat näyttäytyvät tänä päivänä yksiköissä kuitenkin suurelta osin erilaisina. Yksiköt, joissa työskentelemme, ovat siirtyneet valtakunnallisen toimijan omistukseen muutama vuosi sitten ja toimintaa kuvastaa jatkuva kehittäminen, joka on tuonut muutoksia toimintaan. Myös lastensuojeluyksikössä asuvat lapset sekä työntekijät ovat vaihtuneet. Koemme, että uudelle tarkastelulle ja mahdolliselle kehittämiselle on tilaa.

3 LASTENSUOJELUN SIJAISHUOLTO

3.1 Lastensuojelulaki ja lastensuojelun taustalla vaikuttavat arvot

Lastensuojelu on arvosidonnaista. Sitä määrittää ensisijaisesti lastensuojelulaki (L 13.4.2007/417), johon myös kaikki lastensuojelutoimet perustuvat. Lastensuojelun keskeisimmät arvot pohjautuvat Suomen perustuslakiin, kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin ja näiden taustalla oleviin kansainvälisesti hyväksytyihin arvoihin, jotka korostavat ihmisyyttä ja ihmisoikeuksia. (Lastensuojelun arvot ja periaatteet [Viitattu 15.10.2013].) Erityisesti YK:n yleissopimusta lapsen oikeuksista on pidettävä lapsuuden suojelun työvälineenä. Nämä edellä mainitut arvot ovat lastensuojelutyön lähtökohta ja ovat myös yhdenmukaisia sosiaalialan eettisten periaatteiden kanssa. (Mahkonen 2010, 66, 81; Lastensuojelun arvot ja periaatteet [Viitattu 15.10.2013].)

Lastensuojelun kokonaisuutta säätelee Mikkolan (2005, 63) mukaan viisi erityistä periaatetta. Nämä ovat kunnioitus ihmisarvoa ja perusvapauksia kohtaan, yhdenvertaisuus, lapsen etu ja oikeusturva. Lastensuojelun lähtökohtana voidaankin pitää lapsen edun toteutumista ja tehtävää olla lapsen puolella sekä lasta varten. Lisäksi lapsia tulee kohdella yhdenvertaisina ja tasa-arvoisina yksilöinä. Lapsilla on näin ollen samat oikeudet kuin aikuisella, ellei niitä ole rajoitettu lakiin perustavalla syyllä. (L 11.6.1999/731, 2 luku, 6 §) Lastensuojelun keskeisenä tarkoituksena on puolestaan turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun (L 13.4.2007/417, 1 luku, 1§). Tätä voidaan pitää tiivistetysti myös YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen lähtökohtana. (Mahkonen 2010, 81).

3.2 Lapsen sijoitus kodin ulkopuolelle

Lastensuojelun tarpeeseen ei ole olemassa yksiselitteistä syytä, vaan siihen vaikuttavat useat eri tekijät, jotka aiheuttavat myös puutteita lapsen huolenpitoon (Karjalainen, Forsberg & Linnas 2012, 290). Kananoja ym. (2007, 136, 161) toteavat tavanomaisia syitä lastensuojelulliseen tarpeeseen olevan lapsen koulunkäyn-

tivaikkeudet, erilaiset vuorovaikutus- ja tunne-elämän ongelmat, vanhempien psyykkiset ongelmat, päihteiden käyttö sekä muut mahdolliset muutokset, jotka vaikuttavat perheen arkeen. Päihteiden käytön, psyykkisten ongelmien tai pitkään vanhemman elämässä jatkuneen deprivaaation, eli menetyksen, puutteen tai riiston seurauksena vanhemman eläytymiskyky voi olla jo alun alkaen puutteellinen. Lastensuojelun piiriin kuuluvissa perheissä ilmenee useita muitakin riskitekijöitä, kuten työttömyyttä, köyhyyttä, syrjäytymisen uhkaa tai väkivaltaa. Aikuisen emotionaalisen läsnäolon puute on myös suuri uhka lasten kasvu- ja kehitykselle. (Söderholm 2004, 12-13.) Saarnio (2005, 249) toteaa vanhemmilla esiintyvän itsellään rikkinäistä taustaa lapsuudessa, jossa he eivät ole kokeneet riittävän läsnä olevaa tai turvallista vanhemmuutta. He ovatkin ihmeissään tai kadoksissa oman vanhemmuutensa kanssa.

Lastensuojelun palvelujärjestelmä on varsin laaja kokonaisuus. Sen tehtävänä on edistää ja tukea lapsen kehitystä, kasvua sekä hyvinvointia ja tuettava vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa. (L 13.4.2007/417, luku 1 4§.) Yksi osa tätä kokonaisuutta on lastensuojelun sijaishuolto, jonka tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toiveiden mukaan. (Sijaishuolto [Viitattu 23.10.2013].)

Lastensuojelussa on ensisijaisesti käytettävä avohuollon tukitoimia lastensuojelun periaatteiden mukaan, ellei lapsen etu muuta vaadi. Lapsen sijoitus perhehoitona tai laitoshuoltana ovat eräitä avohuollon tukimuotoja, joihin tarvitaan huoltajan suostumus. Lapsen sijoitus voi tapahtua myös kiireellisenä, jolloin on ryhdyttävä välittömästi lastensuojelun toimenpiteeseen. Oikeusperiaatteiltaan kiireellinen sijoitus vastaa lapsen huostaanottoa, mutta on kestoaltaan rajatumpi. (Saastamoinen 2010, 24, 40.)

Huostaanoton perusteet määritellään lastensuojelulain 40.§: ssä (L13.4.2007/417) kahdella tavalla, jotka ovat lapsen kasvuolosuhteissa olevat puutteet ja lapsen käyttäytyminen. Huostaanottoon ryhtyessä edellä mainittujen perusteiden lisäksi tulee täyttyä myös muut lain edellytykset. Näitä ovat tukitoimet, jotka eivät ole mahdollisia tai sopivia lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi, avohuollon tukitoimet ovat riittämättömiä tai sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen

edun mukaista. Huostaanotto on kuitenkin viimesijainen keino turvata lapsen kasvu ja kehitys ja ennen siihen ryhtymistä lapsen ja perheen tilannetta tulee arvioida monipuolisesti (L13.4.2007/417, 9 luku, 40 §).

Sosiaalityöntekijän tehtävänä on arvioida ja tehdä päätös lapsen edun mukaisesta sijaishuoltopaikasta, vaikkakin valinnassa tehdään yhteistyötä lapsen ja vanhempien kanssa. (Saastamoinen 2010, 109.) Sijaishuollon muotoa valittaessa tulee arvioida lapsen tarpeet ja kehitys, tarve kiintymyssuhteen pysyvyyteen, uudelleen rakentumiseen tai näihin molempiin. Erityistä huomiota tulee kiinnittää sisarussuhteiden ja muiden läheisten ihmissuhteiden ylläpitämiseen ja jatkuvuuteen. Valintaa ohjaavat myös tarjolla olevat sekä vapaan lapsipaikan omaavat sijaishuoltopaikat. Lapsen sijoituksen onnistumiselle on tärkeää, että vanhemmat antavat lapselleen luvan siirtyä ja asettua asumaan sijaishuoltopaikkaan. Tämän lisäksi on tärkeää, että lapsella on lupa kiintyä häntä hoitaviin aikuisiin. (Kananoja, Lähteinen, Marjamäki, Laiho, Sarvimäki, Karjalainen & Seppänen 2007, 158; Karjalainen ym. 2012, 292-293.)

Sijaishuollon peruslähtökohtana voidaan pitää väliaikaisuutta ja tavoitteena pyrkimystä lapsen varttumiseen perheensä luona ennemmin tai myöhemmin. Sijaishuolto voi kuitenkin merkitä muutaman viikon tai useita vuosia kestävästä sijoituksesta kodin ulkopuolelle. Lastensuojelun sijaishuollon tavoitteita ovat arjen ja siihen liittyvän huolenpidon, hoidon ja kasvatuksen mahdollistaminen kodin ulkopuolella. Lisäksi sen myötä pyritään tukemaan lapsen läheisten ihmissuhteiden pysyvyyttä, rakentumista tai toimintaa. Sijaishuollon toiminta kohdistuu näin ollen arjen, yksilön identiteetin sekä sosiaalisten suhteiden ja toiminnan tasolle. (Pösö 2004, 203, 206.)

3.3 Lastensuojeluyksikkö sijaishuoltopaikkana

Lastensuojelun sijaishuoltoon tulee lapsia, joiden kasvu ja kehitys ovat monin tavoin vaarantuneet ennen sijoitusta (Sallinen 2005, 155). Laitoshoidon voidaankin nähdä tarkoituksenmukaisena ratkaisuna lapsen vaikeahoitoisuuden tai murrosikäisen lapsen kohdalla. Se voidaan nähdä parhaana sijaishuollon ratkaisuna myös silloin, kun lapsen sijoitus on väliaikainen ja se sisältää kiinteän työskentelyn

lapsen vanhempien kanssa sekä tiiviin yhteydenpidon lapsen ja hänen vanhempiensa välillä. (Lastensuojelulaitokset [Viitattu 30.3.2014].)

Lastensuojelulaki määrittelee lapsen sijaishuollon järjestettäväksi lastenkodeissa, nuorisokodeissa, koulukodeissa ja niihin rinnastettavissa lastensuojelulaitoksissa, joiden yleisistä edellytyksistä säädetään lastensuojelulaissa. (Saastamoinen 2010, 89.) Lastensuojelulaki itsessään ei määrittele sitä, mikä näistä on mahdollinen sijaishuoltopaikka missäkin tilanteessa (Karjalainen ym. 2012, 292). Sijaispaikat eroavat lisäksi käytännön tasolla toisistaan kodinomaisuuden, laitospaisuuden ja yksikkökohtaisen profiloitumisen myötä sekä siinä, miten sijaishuoltoyksikön sisäisten suhteiden ja lapsen läheissuhteiden tärkeyttä arvotetaan lapsen asumisen ja hoidon yhteydessä. (Pösö 2004, 206-208.)

Vuonna 2004 julkaistut lastensuojelun sijaishuollon laatukriteerit ohjaavat tarkastelemaan sijaishuoltoa lapsen näkökulmasta. Samalla ne osoittavat, mihin sijaishuoltopaikan toiminnassa tulee kiinnittää huomiota laatua arvioitaessa. (Saastamoinen 2010, 2.) Lastensuojelulaissa lastensuojelulaitoksen kasvuoloista ja toimitiloista säädetään siten, että laitoksessa on oltava riittävät ja asianmukaiset toimitilat ja toimintavälineet, joiden tulee tarjota mahdollisuus sekä yksityiseen että yhteiseen tekemiseen. (L13.4.2007/417, 10 luku, 58§) Lisäksi Saastamoinen (2010, 90-92) mainitsee, että lapsella on oltava sijaishuollon kasvuympäristössä mahdollisuus rauhalliseen yksinoloon ja oman identiteetin kannalta välttämättömään omaan alueeseen. Hoidettavien lasten ja henkilöstön määrästä säädetään lastensuojelulain 59.§ pykälässä siten, että seitsemän -paikkaisessa asuinyksikössä tulee olla vähintään kuusi hoito- ja kasvatustehtävissä toimivaa työntekijää. Henkilöstöllä tulee olla riittävä pätevyys tehtäviinsä. (Saastamoinen 2010, 93, 95, 97.)

Lapsen saapuessa lastensuojeluyksikköön on tärkeää, että vastaanottavalla henkilöllä, kuten omaohjaajalla, on aikaa olla lapsen kanssa ja lapsi voi kokea olevansa tervetullut, ja hyväksytty. Ensimmäinen vuorokausi on tärkeä ja lasta tuleekin ohjata tutustumaan lastensuojeluyksikön toisiin lapsiin sekä aikuisiin. Lapselle tulee olla varattuna oma huone, jonne hän voi tuoda halutessaan omia tavaroitaan. Kaiken kaikkiaan asettautumisesta sijaishuoltopaikkaan tulisi luoda positiivinen kokemus. (Saastamoinen 2010, 110.)

4 KASVAMINEN LASTENSUOJELUYKSIKÖSSÄ

4.1 Yhteisöllisyys

Lastensuojelun sijaishuollossa on erilaisia lasta suojaavia yhteisöjä, jolla voidaan tarjota korvaavaa kasvatusta ja kehitystä edistävää kasvatusta ja hoitoa. Yhteisöllä tarkoitetaan vuorovaikutuksen tapaa ihmisten välillä, heidän suhdettaan, yhteisyyttään tai sitä, mikä on tietylle ihmisryhmälle yhteistä. (Kyrönseppä & Rautiainen 1990, 87.) Laakso (2009, 140) kuvaa tutkimuksessaan lastenkotia lapselle erityisenä elin- ja kasvuympäristönä. Siellä asuessaan lapsi jakaa arkisen elinympäristönsä, oleskelutilan, suihkuhuoneen, saunan, pihapiirin, keittiön ja ruokapöydän yhdessä työntekijöiden ja toisten lastenkodin lasten kanssa. Se on jotain ihan muuta, kuin lapsen jakama koti vanhempiensa ja sisarustensa kanssa. Tämän lisäksi kyse on yhdessä eletystä elämänvaiheesta ja sen aikana jaetuista kokemuksista. Laakso (2009, 142-143) mainitseekin erityisesti ruokailutilanteet saman pöydän äärellä merkittäväksi paikaksi. Siinä ollaan yhdessä, jutellaan päivän kulumisia, opetellaan sosiaalisia taitoja ja kaikki tulevat nähdyksi ja kuulluksi.

Yhteisöä pidetään ihmiselle välttämättömänä johtuen siitä, että ihmisen sanotaan olevan luonnostaan sosiaalinen olento. Yhteisö, joka on ihmisen luonnollinen toimintaympäristö, on lisäksi ympäristö, jossa yksilö kasvaa sosiaalisuuteen. Lastensuojelulaitos on yhteisö, jossa normit, arvot ja asenteet ilmenevät ja sisäistyvät vuorovaikutustilanteissa kokemusten kautta. Lastensuojelulaitoksessa vuorovaikutus ja vuorovaikutustilanteet ovat suunnitelmallisia sekä tavoitehakuja ja niiden tehtävänä on tuottaa kasvatuksellisesti ja hoidollisesti rakentavia kokemuksia. (Kyrönseppä ym. 1993, 90-91.)

Sosiaalisen toiminnan ympäristönä lastensuojelulaitos voidaan nähdä rikkaana, sillä se mahdollistaa monien eri roolien ja eri asemassa olemisen harjoittelun. On erityisen tärkeää, että lastensuojelulaitoksessa kyetään välittämään lapsille niitä asenteita, arvoja ja normeja, mitä yleinen systemaattisen sosialisoinnin tai perheen kasvatusta ei ole jostain syystä kyennyt välittämään. Lapsen on välttämätöntä saada kokea kuuluvansa yhteisöön ja saada jakaa yhteisön tärkeinä pitämät arvot.

Mahkonen (2010, 277) toteaa, että lastensuojeluun liittyen yhteisöllisyys merkitsee moniarvoisuuden moni ongelmallisuuden ja moni ammatillisuuden kohtaamista. Hänen mielestään on kysymys vuorovaikutuksesta, vuoroon vaikuttamisesta ja jokaisen on tunnettava oma arvonsa, mutta myös annettava tilaa toisille. Yhteisöllisyydestä puhuttaessa, jokaisella tulee olla mahdollisuus osallisuuteen oman halunsa, taipumustensa ja mielenkiinnon kohteidensa mukaisesti. Aikuisilla on merkittävä asema ylläpitää jatkuvaa vuorovaikutusta ja tiedon jakamista lasten kanssa, palautteen vastaanottamista, osallisuuden toteutumisen arviointia sekä vastuullisuutta. (Kuorelahti ym. 2012, 280.) Vuorovaikutus voi muuttua synkäksi yksinpuheluksi, jos ei luota omaan elämäkokemukseensa, omaan tieto-taitoonsa ja omaan intuitioonsa (Mahkonen 2010, 277.)

4.2 Osallisuus

Lapsen osallisuus on yksi lastensuojelun keskeisiä periaatteita, josta säädetään erikseen myös lastensuojelulaissa (L 13.4.2007/417, 4 luku, 20-24 §). Lapsia tulee kohdella tasa-arvoisina yksilöinä ja heillä tulee olla oikeus vaikuttaa itseään koskevissa asioissa tavalla, johon he ikänsä ja kehityksensä puolesta pystyvät. (Saastamoinen 2010, 65-66.)

Lapsen osallisuuden huomioiminen on keskeinen lähtökohta työskennellessä lapsen kanssa. Kyse on siitä, miten lapsi voi olla mukana toteuttamassa, kehittämässä ja arvioimassa oman etunsa turvaamiseksi tehtävää työtä. Osallisuudella tarkoitetaan lapsen mielipiteen selvittämistä ja lapsen kuulemista, lapsen puhevallan käyttöä sekä mahdollisuutta edunvalvojan käyttämiseen. Lapsella tulee olla myös oikeus saada tietoa itseä koskevista asioista sekä mahdollisuus ilmaista mielipiteitään. Lapselle on annettava mahdollisuus aktiiviseen rooliin hänen omissa asioissaan. Sijaishuollossa on huolehdittava lapsen osallisuudesta ja mahdollisuudesta vaikuttaa oman asiansa käsittelyyn. (Saastamoinen 2010, 66, 122.)

Osallisuudella ei kuitenkaan tarkoiteta vain yksittäisen lapsen kuulemistä tai toiveiden toteuttamista, vaan olennaista sen toteutumiselle on dialogi, vuoropuhelu lasten ja aikuisten välillä. Tunteakseen osallisuutta omassa yhteisössään lapsen tulee saada kokea itsensä arvostetuksi, tulleen kuulluksi. (Kuorelahti ym. 2012,

280.) Oranen (2008, 15-16) pitää kokemusta kuulluksi tulemisesta ja vaikuttamisen mahdollisuudesta kaikkein tärkeimpänä osallisuuden tuottamana hyötynä. Osallistuminen omien asioiden hoitamiseen voi antaa kokemuksia siitä, että lapsi tulee kuulluksi, hänen omat mielipiteet ja ajatukset ovat arvokkaita ja hän voi olla vaikuttamassa itseään koskevista asioista. Omaohjaajasuhteen myötä on erityinen mahdollisuus herkistyä lapsen kuulemiselle ja sitä kautta saada välineitä heidän ajatustensa ja kokemustensa ymmärtämiseen. Oranen (2008, 15-16) mukaan asiakassuunnitelmanneuvottelussa lapsen mukana oleminen voi estää sellaisten suunnitelmien ja päätösten tekemisen, joiden toteutumiselle ei ole mahdollisuutta. Mukana oleminen tukee lapsen näkemystä siitä, että hän voi kokea omakseen osallisuuden pohjalta syntyneet suunnitelmat ja päätökset. Lapselle tämä on voimaantavaa ja omaohjaajalle tämä puolestaan antaa kokemuksen oman työn merkityksestä.

Oranen (2008, 16) näkee lapsen osallistumisen itseään koskevien asioiden käsittelemisen ihmisoikeutena. Lastensuojelun kanssa tekemisissä olleilla lapsilla on usein taustalla kokemuksia siitä, että asiat vain tapahtuvat ja elämässä ollaan ”onnen” ja ”kohtalon” armoilla. Lapsen mahdollisuus vaikuttaa itse voi olla erityisen merkityksellinen juuri tästä syystä. Samoin merkityksellistä on se, että kokemukset saattavat suojella lasta sellaisissa tilanteissa, joissa on vaarana joutua kaltoinkohdelluksi, jos ne rohkaisevat häntä puhumaan ja hakemaan apua.

4.3 Lapsilähtöinen työskentely

Sosiaalityössä lapsilähtöisyydellä tarkoitetaan, että työtä ohjaavat erityisesti lapsen tarpeet ja toiveet. Työtapa on lisäksi systemaattinen ja arvioiva, jolloin lastensuojelun laatuun, avoimuuteen ja palveluiden kohdentumiseen vaikuttaminen on helpompaa. Lapsilähtöisyyden tulee näkyä myös sijaishuoltoon liittyvässä työssä. Lastensuojelupalveluiden toimivuudessa ja onnistumisessa on kyse yhteistyön laadusta lapsen, vanhempien ja muiden häntä hoitavien aikuisten välillä. Erityisesti yhteistyön merkitys nousee silloin, kun lapsi asuu muualla, kuin kotona. Silloin avainasemassa on lapsen etujen valvoja; lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. (Päkkilä 2008, 161- 162.)

Lapsilähtöisyydellä tarkoitetaan yleensä lapsen näkemistä itsenäisenä, ainutlaatuisena ja yksilöllisenä persoonana ikätason tarpeet ja vaatimukset huomioiden. Lapsilähtöisyyteen liittyy myös käsite lapsikeskeinen työ, jonka tavoitteena on suojella, tukea, vahvistaa ja eheyttää lasta. Tällöin työskennellään suoraan lapsen kanssa ja pidetään prosessit lapsikeskeisenä ja valitaan lapsikeskeisyys työtä ohjaavaksi periaatteeksi. Lapsikeskeisessä työssä lapsi tulee kohdata, häntä tulee kuulla ja tukea nostamalla hänet ja hänen yksilölliset tarpeet vanhempien kanssa tehtävän työn keskipisteeksi. (Päkkilä 2008, 162).

Lapsen kanssa työskentely lapsilähtöisesti ei ole välttämättä helppoa tai itsestään selvää. Päkkilä (2008, 163-164) mainitsee neljä erilaista vertausta, jotka haastavat lapsilähtöisyyden toteutumista. Lapsen voidaan ensinnäkin ajatella räjähtävän käsiin pommin lailla, jos hänen kokemuksiaan aletaan selvittää. Helposti ajatellaan, että kokemusten selvittämiseen ja työstämiseen tarvitaan erityisiä ”pomminpurkajia” tai erityistaitoja. Tämä ajattelu sisältää kuitenkin riskin, että vain osalla lapsista on mahdollisuus kertoa kokemuksistaan. Toisaalta voidaan ajatella, että lapsi on lipas, jonka sisällä oleva salaisuus paljastuu vain lippaan avaimen haltijalle, jonka ajatellaan olevan joku muu asiantuntija lastensuojelun työntekijän sijaan. Kolmantena lapsen ajatellaan eristäneen, säilöneen ja pakastaneen asiat sisäänsä pakastearkun lailla, jolloin lapsi voi olla huomaamaton ja oireeton. Neljäs tapa sulkeistaa lapsi on nähdä hänet ”riiviönä”, jolloin lapsen kokemusten kuulemisen sijaan kiinnitetään huomiota hänen käyttäytymiseen. Auttajien silmät voivat sokeutua tavalla kohdella lasta.

Lapsen kertomukselle ja kokemukselle tulee antaa tilaa, että syntyy tilaa myös auttamiselle. Aikuisen tulee kyetä heittäytyä pois tietäjän roolista ja alkaa oppijaksi. Tulee olla taitoa virittäytyä lapsen aaltopituudelle ja luoda turvallista kertomisen tilaa, rakentaa luottamusta. Lapsen ilmaisussa puhumisen rooli on vähäisempi, mutta kertomisen tavat hyödyntävät toiminnallisuutta, ilmeitä, eleitä ja leikkiä. (Väliäara 2008, 77-78.)

4.4 Turvallinen ja hoitava arki

Lastensuojeluyksikössä on tärkeää tiedostaa ja muistaa, että keskeinen osa hoito- ja kasvatustapausta koostuu monista pienistä ratkaisuista ja toimintatavoista arjessa. Näitä ovat esimerkiksi ruokailutilanteet, arjen rytmi, ihmisten- ja työvuorojen vaihtuminen, keskustelutavat, ilmapiiri, asenteet sekä erilaiset järjestelyt ja toimintakulttuuri. (Niemelä 2005, 70.) Törrönen (1999, 129) toteaa, että lapset rakentavat omaa arkeaan laitostiloissa osallisuuden, emootioiden ja ihmissuhteiden kautta. Rutinoituneen järjestyksen kautta arjesta tulee ennakoitavaa ja se auttaa orientoitumaan ajassa ja tilassa. Toimintaan osallistuminen yhteisössä tekee heistä osallisia ja jäseniä.

Lasta tulee kunnioittaa. Hänet tulee hyväksyä omana itsenään, eikä yrittää asettaa häntä yhteen, tiettyyn hyväksyttävään muottiin. Sijaishuollon perustehtävän yhtenä tärkeänä osana on taata lapselle turvalliset olosuhteet ja huolehtia lapsen fyysisestä ja psyykkisestä koskemattomuudesta. Lastensuojeluyksikössä on olemassa tietyt rajat ja säännöt ja lapsella on velvollisuus noudattaa niitä. Näin turvalliset olosuhteet säilyvät lapselle itselleen sekä kaikille muille yhteisöön kuuluville. Lapsen on hyvä saada kokea, että vapautta saa vain sen verran kun kykenee kantamaan vastuuta. Oikea määrä vapautta oikeaan aikaan kasvattaa lasta kohti itsenäisyyttä. Lapsen ikä ja kypsyystasoissa on yksilöllisiä eroja ja näiden huomioiminen on ehdottoman tärkeää. Turvallinen ja hoitava arki lastensuojeluyksikössä mahdollistaa monia erilaisia tilanteita, joissa lapsi saa harjoitella näitä taitoja. (Partanen 2005, 16, 19-20.)

Arjen touhun keskellä lapsi pohtii monia asioita, jotka ovat hänen ikäkaudelleen tyypillisiä. Tämän lisäksi hänen mielessään ovat aina menetysten kertautuminen, alitajuiset turvallisuuteen liittyvät kysymykset, pirstaleinen elämänhistoria, menneisyyden ja nykyhetken sisäinen vuoropuhelu sekä kysymys siitä, välittääkö joku hänestä oikeasti. Tämänhetkiset tapahtumat palauttavat mieleen samalla aikaisempia vastaavanlaisia tapahtumaketjuja. Se ympäristö tilanteineen, jossa lapsi elää, virikkeet, tapahtumien ketju ja koko se tilanne, ovat keskeisiä kasvavan lapsen auttamiskeinoja. On olennaista, että lastensuojelulaitoksen riittävillä resursseilla pyritään varmistamaan huolenpidon ja turvallisuuden kokemus myllerryksessä olevalle lapselle. (Niemelä 2005, 70-71.)

Lastensuojeluyksiköissä perushoidon, perushuolenpidon ja kasvatuksen rinnalle ovat nousseet ajan saatossa myös hoidolliset tehtävät. Laitokseen sijoitetuilla lapsilla on tiettyjä kasvatuksellisia tarpeita ja niiden suunnitelmallinen toteuttaminen vaatii erityistä ammattitaitoa edellyttävää toimintaa. Hoidollisia tavoitteita ei ole aina helppo havaita ulkoisesti. Ne eivät myöskään jäsenny hoitosuunnitelmissa ja mielissä nopeasti ollessaan monimutkaisia ja usein vaikeasti tunnistettavia. (Kyrönseppä ym. 1993, 62-64.) On tärkeää, että ympäristön ja läheisten ihmisten käyttäytyminen on johdonmukaista ja ennakoitavaa. Lasta sijoitettaessa on yritettävä varmistua siitä, ettei suhde lapsen ja häntä hoitavien aikuisten välillä ennen aikaisesti katkea. Samaistuminen ja uusia rakenteita luovat prosessit tulevat lapselle mahdollisiksi vain vähitellen. (Häkkinen 2000, 108-109.)

Sijaishuollossa lapsen hoidon ja kasvatuksen ohelle on huomioitava lapsen vanhemmat ja muut läheiset (Arponen 2005, 171) vaikkakin toiminnallisen kasvattajan rooli lastensuojelulaitoksessa on hoitoyhteisöllä (Klap 2005, 89). Yhteistyötä pyritään tekemään vanhempien kanssa koko sijoituksen ajan, ja tämän asetelman säilyminen on tärkeää. Hoitoyhteisössä tavoitteena on saada perheelle kokemus siitä, että he ovat välttämätön osa lapsen hoitoa. (Klap 2005, 89.) Heidän mielipidettä on kuultava ja heidän osallistumista palvelujen suunnitteluun, hoidon ja kasvatuksen tukemiseen ja arviointiin on tuettava. Vanhempien kokemus kuulluksi ja ymmärretyksi tulemisessa huostaanoton aikana helpottaa myös yhteistyötä sijoituksen aikana. Vaikka vanhemmat eivät hyväksyisi lapsen sijoitusta ja osoittavat katkeruuttaan sijaishuoltopaikkaan, ei asiakassuhdetta voi katkaista lapsen vanhempiin ilman perusteltua syytä. (Arponen 2005, 171.)

5 OMAOHJAAJUUS – MAHDOLLISUUS LAPSELLE

5.1 Kiintymisen merkitys sijaishuollossa

Kiintymyssuhdeteoria on John Bowlbyn (1907-1990) luoma teoria pienen lapsen ja äidin välisestä vuorovaikutuksesta. Kiintymyssuhteella tarkoitetaan lapsen ja ensisijaisen hoitajan välistä tunnesuhdetta, joka kehittyy turvallisesti silloin, jos lapsen tarpeisiinsa vastataan tarkoituksenmukaisella tavalla ja oikea-alaisesti. Näin ollen lapsi oppii luottamaan toisiin ihmisiin ja hän oppii arvostamaan itseään. Turvallinen kiintymyssuhde helpottaa lapsen selviytymiskykyä vastoinkäymisissä ja rohkaisee lasta empatiaan, avuliaisuuteen, läheisyyteen sekä pitkäaikaisiin ihmissuhteisiin. (Väливаара 2010, 3)

Sijoitukseen tulevalla lapsella on vähintään yksi kiintymyssuhteen katkos takanaan, toteaa Sinkkonen (2012, 273). Lisäksi hän mainitsee sijoitukseen tulevalla lapsella olevan enemmän tai vähemmän erityinen kiintymyssuhde biologiseen vanhempaan. Huostaanottojen taustalla on suureksi osaksi vanhempien puutteellinen voimavara lapsesta huolehtimiseen, joten Sinkkonen (2012, 274) pitää johdonmukaisena päätelmänä sitä, että lasten kiintymyssuhteet ovat turvattomia.

Turvattoman kiintymyssuhteen häiriöt voivat näkyä fyysisessä, sosiaalisessa, emotionaalisessa tai kognitiivisessa kehityksessä. Lapsen tunne-elämän vauriot näkyvät usein vaikeuksina tulla toimeen niin myönteisten kuin kielteistenkin tunteiden kanssa ja lapsi on epävarma siitä, mitä tunteet ovat ja miten niiden kanssa voi selviytyä. Lapsen tunnekuohut saattavat saada aikaan suhteettoman suuren reaktion. (Tuovila 2008, 39; Väливаара 2010, 4.)

Välttelevästi kiinnittyneen lapsen selviytymiskeino eri tilanteissa perustuu tunnekokemuksen vähättelyyn, kieltämiseen ja kontrollointiin. Ristiriitaisesti kiinnittynyt lapsi puolestaan turvautuu ennen kaikkea tunnepitoisiin selviytymiskeinoihin. Etääntyvästi kiinnittyneen lapsen vähäinen oireilu kertoo heidän vaikeudestaan nimetä ja havainnoida psyykkisiä tarpeitaan ja heillä on lisäksi taipumus minimoida emotionaalinen kärsimys. (Punamäki 2005, 189.)

5.2 Lapsen mahdollisuus kiintyä omaohjaajaan

Sinkkonen (2012, 276) näkee lastensuojelun tärkeimpänä tehtävänä järjestää lapselle mahdollisuuden ainakin yhteen riittävään turvalliseen kiintymyssuhteen muodostamiseen. Lapselle tulee taata rauha kasvaa ja lupa kiintyä uusiin hoitajiinsa, vaikka siihen voi kulua huomattavasti aikaa. Lasta auttaa kiintymään se, että lapselle mahdollistetaan aikuisen hoiva ja huolenpito ja lapsen oleminen lapsena. Tämän lisäksi selkeät ja ennustettavat rutiinit ja arjen vuorovaikutussuhteet, jotka pyritään luomaan terapeuttisiksi, auttavat lasta kiintymään. Lapsen tulee voida kokea itsensä merkitykselliseksi ja rakastetuksi vahvojen, lapsen tuhoavuutta kestävien rakenteiden ja syvän emotionaalisen tunne- ja riippuvuussuhteen kautta.

Kiintymyssuhdeteorian mukaan lapsuuden varhaiset ihmissuhteet antavat mahdollisuuden harjoitella tunteiden ja ajattelun kehittymistä. Vuorovaikutuksessa lapsi oppii, miten hän voi herättää vanhempien huomion ja saada lohtua sekä turvaa. Hän oppii, onko hän hoivan arvoinen, voiko ihmisiin luottaa ja onko heidän käyttäytymisensä ennakoitavissa. Hän oppii muovaamaan tunneilmaisujaan siten, että ne herättävät vastakaikua ja hyväksyntää. (Punamäki 2005, 174.) Omaohjaajina olemmekin havainneet, että lapsen saadessa vastinetta ja hyväksyntää tunteilleen hänen on mahdollista oppia luottamaan aikuiseen ja kokea, että hänen tunteet ovat sallittuja. Omaohjaaja toimii, kuin peilinä, johon lapsi heijastaa tunteitaan ja voi vähitellen oppia niiden hallintaa. Toisinaan sijaishuollossa kohtaamme myös lapsia, joiden kanssa emme koskaan saavuta vastaavaa tunnetyöskentelyn tasoa.

Elämään kiinnittymisen, kiintymisen tai liittymisen prosessi prosessit tarkoittavat pitkän aikavälin suunnitelmaa, jolla aikuisista täysin riippuvainen lapsi oppii selviytymään tilanteessaan. (Niemelä 2005, 67-68.) Omaohjaaja on lapselle myös samaistumiskohde lapsen käyttäessä aikuista voiman lähteenä kasvaessaan. Tämä edellyttää kuitenkin molemminpuolista tunneväriä lapsen ja omaohjaajan suhteessa. (Kyrönseppä ym. 1993, 101.) Kiintymysongelmien hoito ei tarkoita sitä, että omaohjaaja kilpailee lapsen omien vanhempien kanssa. Tarkoitus on auttaa lasta toimivampaan ja turvallisempaan vuorovaikutukseen ja auttavien voimavarojen järjestämistä lapsen kasvun pohjaksi. (Niemelä 2005, 67-68.) Lapsi, joka on vaurioitunut kehityksessään, jäänyt riippuvuudesta vaille, tarvitsee mahdollisuuden

asettua omaohjaajasuhteessa riippuvuussuhteeseen. Tämä voi olla välttämätön ehto korjaavan kokemuksen syntymiselle (Kyrönseppä ym. 1993, 102)

Saarnio (2005, 247) mainitsee, että äärimmäistä deprivaatiota kokeneet lapset eivät kykene koskaan muodostamaan kiinteää luottamussuhdetta toiseen aikuiseseen. Lapsi voi sulkea aikuisen pois, jos hän ei ole oppinut luottamaan aikuiseseen tai on pettynyt liian usein. (Niemelä 2005, 68.) Huostaan otetut lapset ovat pääasiassa ristiriitaisen ja disorganisoituneen kiintymysmallin lapsia. He ovat jo pienenä sisäistäneet ympäristön epäluotettavuuden ja joutuneet kokemaan monentasoisia kauhukokemuksia ja kehittäneet suhteessa olemisen tavan, jossa ainoa turva ovat he itse. Heille on kehittynyt strategia, josta heidän on vaikea luopua ja joka on tuskanallinen heille itselleen sekä heitä hoitaville aikuisille, sillä se estää hyvän, luottavaisen ja vastavuoroisen vuorovaikutuksen, jossa kumpikin osapuoli kokee antavansa ja saavansa. Suhteessa vallitsee välitön hyötyperiaate, joka perustuu miellyttämiseen ja toiveiden tyydyttämiseen. (Tuovila 2008, 36-39.) On sanomattakin selvää, että tämä tuo haastetta omaohjaajan ja lapsen väliseen suhteeseen sekä sen muodostumiseen.

5.3 Omaohjaaja turvallinen ja erityinen aikuinen

Mäki-Opas (1999, 68–69) mainitsee elämämme kokemusten kertyvän tajuntamme ”matkalaukkuun”, josta emme voi mitään heittää kokonaan pois. Tärkeää olisi kuitenkin, että erityisesti kielteiset kokemukset voitaisiin käydä läpi nostamalla ne tietoisesti tajuntamme käsittelyyn ja kääntää ne positiiviseksi, elämäämme rikastuttavaksi voimaksi. Lapsuus tai nuoruus eletään tässä ja nyt, ei tulevaisuudessa. Jokaisella lapsella on menneisyytensä ja kokemuksensa. Jokaisella lapsella on toiveita, tavoitteita ja pyrkimyksiä, joita he tavoittelevat eläen nykyhetkessä. Kasvattajana voimme olla tarjoamassa lapsille myönteisiä aineksia lapsen mielelle, kuten välittämistä, huolenpitoa, rakkautta, turvaa ja läheisyyttä. Lapsen elämästä tulisi poistaa sellaisia tekijöitä, jotka johtavat kielteisiin kokemussisältöihin ja aiheuttavat psyykkisiä häiriöitä.

Kukaan lapsi ei saa jäädä yksin huoliensa kanssa. Omaohjaajan tehtävänä on viettää muita aikuisia enemmän aikaa lapsen kanssa ja paneutua hänen asioihin-

sa. Yleensä omaohjaajasta muodostuu lapselle erityinen ja merkityksellinen aikuinen, mutta näin ei välttämättä aina ole. Ohjaajan ammatillisuutta kysytäänkin erityisesti siinä tilanteessa, kun lapsi heijastaa tärkeään aikuiseen omia tunteitaan ja tarpeitaan. Nämä voivat näkyä kielteisinä tunteina, epärealistisena yliihammoimisena tai miellyttämisen haluna. (Kinnunen 2000, 88-89.)

Rakkaus lapsiin on lahja ja se heijastuu suoraan lapsen mieleen ohjaajan kasvojen ilmeissä, eleissä, puheen sävyssä, kosketuksen laadussa, stressinsietokyvyssä ja lapsen puolesta taistelemisen määrässä. Lapsi tarvitsee ”itseään säätelevän toisen”, aikuisen, joka säätelee hänen reaktioitaan. Turvaton elämäntilanne estää lasta luomaan selkeitä toimintatapoja ja toisiin ihmisiin suuntautuva toiminta näyttyy epäjärjestäytyneenä ja ristiriitaisena. Turvallinen ja luottavainen kiinnittymissuhde luo perustaa lapsen tasapainoiselle kehitykselle. (Niemelä 2005, 66, 75.)

Vaikka kiintymyssuhdeteoria on yksi tutkituimmista teorioista, niin siitä huolimatta meidän on edelleen vaikeaa auttaa ja hoitaa lapsia, joiden kiintymyssuhteessa on vaikeutta. Sosiaalis-emotionaalisesti häiriintyneen lapsen hoitamisella tarkoitetaan lapsen tunne-elämän ja sosiaalisen toimivuuden saattamista ikätasoa vastaavalle kehityksen tasolle. Lapsen tunteista on tärkeää puhua ja sanoittaa niitä. Yhtä tärkeää on, että ohjaaja puhuu omista tunteistaan ja nimeää niitä. Tämä on osa arjen terapeutisuutta. (Hellstén & Pihlaja 2000, 56; Tuovila 2008, 30-32, 54-55). Myös kosketus voi olla hoitavaa ja hiljaisuuden avulla voidaan viestiä välittämistä (Mäki-salo-Ropponen 2011, 178-179.) Niemelä (2005, 69) toteaa myös kosketuksen laadun ja määrän nousseen vahvasti esiin viimeaikaisissa tutkimuksissa. Kosketusaisti, tuntoaisti on laajin aistinelin, joka viriää ensimmäisenä ja sammuu viimeisenä. Tyynnyttävä ja rauhoittava kosketus lisää mielihyvähormoneja, hoitaa varhaisia perushoidon puutteita, luo läheisyyttä ja liittymistä.

Työmme on osoittanut, että omaohjaajalla on erityinen mahdollisuus tarjota lapselle korvaavia kokemuksia eheyttäen hänen persoonallisuuttaan arkisessa toiminnassa lastensuojelulaitoksessa. Lapsen ja hänen tunne-elämän kohtaaminen arvostavalla, aidolla sekä välittävällä tavalla synnyttää luottamusta ja avaa lapsen mieltä vastaanottavaiseksi. Omaohjaajan on mahdollisuus asettaa rajoja ja tarjota lapselle ammatillisuuden rajoissa rakkauden kokemuksia sekä huomioida lapsen tarpeita toimien aikuisjohtoisesti. Omaohjaajana toimiessa on erityinen mahdolli-

suus pyrkiä tietoisuuteen lapsen omista tavoitteista ja arvoista, jotka ohjaavat lapsen valintoja ja määrittävät muutoksen merkitystä lapselle.

Kyky mennä lähelle ja asettua lapselle aidoksi kiintymyksen kohteeksi on erityisen tärkeää ja monella tapaa koko työn lähtökohta lastensuojelulaitoksessa. (Vilen, Seppänen, Tapio & Toivanen 2010, 93). Lapsi tarvitsee ihmistä, joka iloitsee hänen olemassaolostaan, löytää hänestä hyviä puolia ja pystyy arjen keskellä helpottamaan elämää huumorin myötä. Lapsella on oikeus kiintyä, saada turvaa sekä hoivaa omaohjaajalta. Huolenpidon etiikka sekä ihmisarvo ja – oikeudet on mahdollista nostaa omaohjaaja suhteessa keskeiseen asemaan, sillä ne eivät saa olla riippuvaisia siitä, miten lapsi käyttäytyy tai toimii. (Niemelä 2005, 65).

5.4 Omaohjaajuus mahdollisuutena korjaaviin kokemuksiin

Korjaavan kokemuksen käsitys on peräisin Winnicottilta, englantilaiselta perhelääkäriltä ja psykoanalyytikolta. Perinteinen ajattelu persoonallisuushäiriöiden parantamisesta psykoterapialla sai rinnalle Winnicottin ajatuksen arkipäivän elämässä saatavista korjaavista kokemuksista. Lasten kehitystarpeiden jäädessä tyydyttämättä, persoonallisuuden korjaantumista voidaan edistää uusien, korjaavien kokemusten avulla, tarjoamalla luotettava ja riittävän tyydyttävä ihmissuhde, kuten omaohjaajasuhde. (Kyrönseppä ym. 1993, 99.)

Kiintymyssuhdeteorian mukaan vaurioitunutta mieltä ja lapsen kehityksen pulma-kohtia voidaan auttaa hoitamaan siten, että monenlaiset korjaavat kokemukset mahdollistuvat. Hoitaminen vaatii kuitenkin tunnesuhteisiin perustuvia vuorovaikutussuhteita ja kiintymyssuhteita lapseen ja hänen hoitoon sitoutuneiden aikuisten kanssa. Mitä pikemmin näitä päästään työstämään, sitä paremmin korjaaminen onnistuu. Ja vaikka vastaan tulee myös tilanteita, joissa joudutaan toteamaan jonkin rikkoutuneen lopullisesti ja jääneen aikanaan kehittymättä, siitäkin huolimatta lapsen elämänlaatua voidaan kohottaa huomattavasti. (Tuovila 2008, 32-34.) Omaohjaajana tämän tiedostaminen on tärkeää, sillä haastavissa tilanteissa pintaan nousee helposti tunteita riittämättömyydestä ja kyvyttömyydestä ja nämä kokemukset puolestaan ruokkivat turhautuneisuutta. Ajatus siitä, että lapsen elämän-

laatua voidaan kaikesta huolimatta jollain tavalla pyrkiä parantamaan, edes pieninkin askelin, voi olla helpottavaa.

Kiintymyssuhteiden tuntemisen myötä voimme ymmärtää kehityksen monimuotoisuutta, lasten lahjakkuuseroja sekä erilaisia kiinnostuksen kohteita. Kiintymyssuhdetyyli kertoo lasten erilaisista tavoista havaita, tulkita ja toimia sosiaalisissa tilanteissa ja edetä emotionaalisessa kehityksessä. Lisäksi voimme ymmärtää, miksi turvallisesti kiinnittynyt lapsi voi olla sosiaalisesti lahjakas, välttelevästi kiinnittynyt lapsi voi olla älyllisesti pystyvä, ristiriitaisesti kiinnittynyt puolestaan luovasti lahjakas. (Punamäki 2005, 180.) Lapsen mieli alkaa jäsentyä vain jäsentyneemmän mielen rinnalla. Kommunikaatiossa tulisi aina päästä vastavuoroisuuden tasolle, mutta valitettavan usein vastaamme tulee tilanteita, joissa sijoitettujen lasten kanssa koemme sanallisen kommunikoinnin olevan yksisuuntaista ja käyttäytyminen jättää liikaa tilaa tulkinnalle. (Tuovila 2008, 62.)

”Toivottomuus on tarttuvaa, mutta niin on toivokin.” Yhtenä sijaishuollon tärkeimmistä tavoitteista tulisi pitääkin toivon ja toiveikkaan ilmapiirin luomista ja ylläpitämistä sekä yksilökohtaisesti että yhteisökohtaisesti. (Partanen 2005, 23.) Vaikeisakin olosuhteissa kasvaneella lapsella on toiveena saada kasvaa itsenäiseksi aikuiseksi. Tuekseen hän tarvitsee turvallisia ja rajoja asettavia aikuisia, jotka pitävät hänestä. On tärkeää, että työntekijät pyrkivät ymmärtämään lapsen kasvua ja kehitystä sekä samalla tutkivat omaa toimintaansa vuorovaikutusprosessissa siitäkin huolimatta, että työ asettaa oman työn ja ammatillisuuden koetukselle. (Häkkinen 200, 119-120.)

Toimiva yhteistyö mahdollistaa hyvän tuloksen korjaaviin kokemuksiin, edellyttäen kuitenkin sijoituksen perusteiden olevan kunnossa. Näitä ovat erityisesti lapsen rauha kasvaa sijaishuoltopaikassa ja lupa kiintyä sen hoitajiin. (Tuovila 2008, 32.) Myönteisellä ja vastavuoroisella asenneilmapiirillä voidaan rakentaa luottamuksellista perustaa yhteistyölle. Lapsen kokemus kuulluksi tulemisesta ja kokemus siitä, että omaohjaaja on aidosti kiinnostunut hänestä ja hänen asioistaan auttavat luomaan suhteelle turvallisen ja välittävän ilmapiirin sekä tilan, joka kannattelee ja kiinni pitää. Tällöin omaohjaajan ja lapsen vuorovaikutussuhde voi kehittyä reflektiiviseksi ja mahdollistaa vaikeidenkin asioiden käsittelyn. (Laitinen & Väyrynen 2011, 179.)

5.5 Omaohjaaja mukana lapsen arjessa

Lastensuojeluyksikön ohjaajan työhön sisältyy ajatus lapsen ohjauksesta ja ohjaamisesta. Tämä näyttäytyy vahvasti osana omaohjaajatyöskentelyä päivittäisissä arjen tilanteissa. Mielestämme voidaankin ajatella, että lapsen ja omaohjaajan luottamuksellinen suhde arjen tapahtuvien asioiden keskellä on sekä ohjausta että terapiaa. Peavy (2006, 34-35, 53, 55.) näkee ohjauksen ja terapian yhtenä asiana, jolla voidaan auttaa ihmistä löytämään tie kohti kehittymistä ja pyrkimystä itsensä toteuttamiseen. Hänen mukaan ohjaus on prosessi, jossa ihminen auttaa toista ratkaisemaan arkisen elämän ongelmia. Kahden kesken tapahtuvassa kohtaamistilanteessa, jossa tapahtuu aitoa kuuntelemista, voidaan ratkaisuja etsiä yhdessä yksilön huolenaiheisiin.

Ohjausprosessi on Peavyn mukaan neuvotteluun ja yhteistyöhön perustuva suhde, jossa kummallakin on tärkeä osuutensa. Yhteistoiminta, toisin sanoen kuunteleminen, ajattelevinen, tunteminen ja uuden tiedon rakentaminen jo opitun tiedon päälle, edistää hyvää ohjausta. Edistymisen todennäköisyyttä lisää vuorovaikutuksellinen, yhteistyötä korostava, avoin ja neuvotteluun perustuva suhde. Peavy näkee ohjauksen myös välineenä sosiaalisen pääoman rakentumisessa sekä yksilöllisessä että ihmisten välisessä sosiaalisessa elämässä. (Peavy 2006, 53, 55.)

Omaohjaajamenetelmä on lastensuojeluyksikössä tapahtuvan korjaavan hoidon ja kasvatuksen keskeisin menetelmä. Siihen sisältyy ammatillinen tunnesuhde, lapsen ja ohjaajan välinen suhde, joka jossa lapsen on mahdollista korjata niitä tunnekokemuksia, jotka ovat vahingoittaneet hänen kehitystään. (Kyrönseppä ym. 1993, 103.) Omaohjaajamenetelmä on Kyrönsepän ym. mukaan ollut jo tuolloin käytössä lähes kaikissa lastensuojeluyksiköissä. Käsittääksemme näin on tänäkin päivänä. Nykyään omaohjaajatyöskentelyn nähdään painottuvan entistä enemmän lapsen hoitamiseen eikä vain hänen asioidensa hoitamiseen ja järjestelemiseen, kuten alkujaan on ollut. Omaohjaaja toimii lapsen asioissa asiantuntijana ja edustaa lasta hänen asioissaan (Kinnunen 2000, 90.) Omaohjaajatyö on lapsen suunnitelmallista hoitoa ja kasvattamista ja omaohjaajan tehtävä on huolehtia lapsen asioista kokonaisvaltaisesti ja toimia jatkuvuuden turvaajana sekä rinnallakulkijana lapselle. Jos lapsella ei ole ketään omaa ihmistä, joka oikeasti välittää hänestä, ei ammattihoitaja ole paljoakaan apua (Niemelä 2005, 65).

Omaohjaajamenetelmässä olennaista on omaohjaajasuhde, lapsen ja omaohjaajan välinen ammatillinen suhde, joka alkaa lapsen tullessa lastensuojelulaitokseen ja päättyy lapsen lähtiessä. Tähän väliin mahtuu monia erilaisia hoidollisia ja kasvatuksellisia tilanteita, hoito- ja kasvatuseuvotteluja, jolloin omaohjaajalla on velvollisuus olla perillä lapsen asioista. (Kyrönseppä ym.1993, 101.) Kokemuksemme kertoo, että omaohjaajan on tärkeää ymmärtää sitoutumisen merkitys lapsen suunnitelmalliseen ja tavoitteelliseen hoitamiseen ja kasvattamiseen. Työskentelyyn mielekkyyttä lisää mahdollisuus käyttää erilaisia, itselleen luontevia työmenetelmiä ja välineitä.

Pölkki (2008, 161, 174) on pohtinut artikkelissaan, millä tavoin aikuiset voisivat kohdata lastensuojelun piirissä olevia lapsia, auttaa heitä löytämään vastauksia kysymyksiin missä minä olen, mihin minä kuulun, kenelle olen tärkeä, kuka minä olen ja mitä minä voisin olla. On totta, että lapsen kokemushistorialla ja sijoitusajankohdalla on merkitystä siihen, mitä lapsi pystyy vastaanottamaan. Lastensuojelutyössä on kuitenkin sydämellään ja elämäkokemukseen pohjautuvalla ymmärryksellään työtä tekeviä aikuisia. Heidän kohtaaminen ja heidän kanssa eläminen tuo lapselle turvaa ja vahvistusta siitä, että he ovat kyllin hyviä ihmisiä. Omaohjaajatyöskentelyn myötä lapsen kanssa voidaan pysähtyä pohtimaan lapsen elämäntarinaa ja siihen liittyviä kysymyksiä. Pölkin mukaan omaohjaaja voi olla joissain tapauksissa jopa riittävä psykoterapeutti.

Omaohjaajana on tärkeää nähdä asioita omasta sekä lapsen näkökulmasta, luoda yhteistä ymmärrystä. Myötätunto vahvistaa lapsen yhteenkuuluvuuden tunnetta ja auttaa häntä syventämään itsetuntemustaan ja opettaa myötätuntoista elämänsä asennetta. (Juusola 2011, 19.) Laakson (2009, 234-235) mukaan eräänä omaohjaajatyöskentelyn tavoitteena on lapsen yksilöllinen huomioiminen ja edes yhden läheisen ja luottamuksellisen suhteen syntyminen lapsen aikuisen välillä. Omaohjaajien ja lasten väliset suhteet voivat muodostua hyvinkin läheisiksi, luottamukselliseksi ja lämpimiksi. Vastaavanlaista suhdetta on vaikea kuvata pelkästään ammatilliseksi asiakassuhteeksi, erityisesti silloin, jos yhteistä aikaa vietetään myös työntekijän vapaa-ajalla.

Niemelä (2005, 75) toteaa, että niille hoitajille, joille lapsi on todella tärkeä arvo, lapsen rauhoittuminen, liittyminen, kehittyminen, ongelmien ratkeaminen, suhteiden

den parantuminen ja omille jaloilleen pääseminen tuottaa iloa. Kokemuksemme myötä voimme todeta, että omaohjaajatyöskentely tuo lastensuojelulaitoksen ohjaajan työhön syvyyttä, mielekkyyttä sekä merkityksellisyyttä juuri sen erityislaitoksen luonteen vuoksi ja siihen sisältyvien erityisten työtehtävien myötä, joiden kautta pyritään muutokseen lapsen kohdalla. Toisaalta taas on haasteellista työskennellä sosiaalisesti ja emotionaalisesti vaikeuksissa olevan lapsen kanssa. Työssä ovat vahvasti läsnä työntekijän omat, lasten ja koko työyhteisön tunteet. Vaikka työntekijä on sidoksissa työyhteisöön, hän voi aina vaikuttaa omaan toimintaansa, jolla on merkitystä lapsen kasvun ja kehityksen kannalta. (Pihlaja 2000, 135) Mielekkyys työtä kohtaan voikin löytyä juuri niiden haasteiden kautta, joita omaohjaaja työssään kohtaa.

6 VUOROVAIKUTUS

6.1 Vuorovaikutuksen määrittelyä

Mäkisalo-Ropposen (2011, 99) mukaan vuorovaikutus tarkoittaa sitä, että siihen osallistuvat henkilöt vaikuttavat toisiinsa vuorotellen ja heidän välillään kulkee jokin sanoma tai viesti. Oleellisia asioita vuorovaikutuksen onnistumisessa ovat, osaako toinen osapuoli lähettää sanoman ymmärrettävässä muodossa, kuunteleeko toinen osapuoli viestiä, kuuleeko hän sen ja miten se tulkitaan. Parhaimmillaan vuorovaikutus on toinen toisiltaan oppimista, jossa tavoitteena on näkemysten laajentaminen siitäkin huolimatta, että asioista ajatellaan eri tavoin. Omaohjaajakokemuksemme myötä voimmekin yhtyä tähän Mäki-Ropposen toteamukseen.

Mäki-Ropposen (2011,99) mukaan vuorovaikutusta ei voi olla, jos toinen osapuoli jatkuvasti torjuu kaiken, mitä toinen sanoo. Vuorovaikutuksen haasteena hän puolestaan näkee sen, että ihmiset antavat asioille eri merkityksiä, tulkintoja. Nämä merkitykset pohjaavat ihmisten ajattelua ja toimintaa ja ohjaavat arjen toimintaa. Vielä haasteellisemmaksi vuorovaikutuksen tekee se, ettei merkitys ole pelkkä ajatus jostain asiasta, vaan siihen sisältyy tunteita. Työssämme kohtaamme usein vastaavia haasteita ollessamme vuorovaikutuksessa lapsen kanssa. Oleellinen kysymys onkin se, että minkälaiset mahdollisuudet lapsella on oppia luottamaan aikuiseen suhteessa hänen aikaisempiin pettymyksen kokemuksiin.

Vuorovaikutuksesta on käytetty ajan saatossa erilaisia käsitteitä, kuten yhteistyö, tukeminen ja kumppanuus. Taustaa värittävät käsitykset kodin tai perheen ja julkisten instituutioiden kasvatustyön luonne sekä yhteistyössä vallitsevat eri osapuolten asema ja valta. Kasvatuskumppanuus käsitteenä pohjautuu vanhempien ja ammatti-ihmisten olennaiseen tietoon lapsesta, molemminpuoliseen kunnioitukseen sekä yhteisiin tavoitteisiin lapsen kasvatuksessa. Kasvatuskumppanuudelta edellytetään luottamuksellista, vastavuoroista, jatkuvaa ja sitoutunutta vuorovaikutusta vanhempien ja henkilöstön välillä. Tämän lisäksi sekä kuulluksi tulemisen kokemusta että molemminpuolista kunnioitusta, jotta jaettu ymmärrys saavutettaisiin. Toimiva kumppanuussuhde edellyttää toimivaa kumppanuuskulttuuria, jonka

nähdään toteutuvan eri työkäytäntöjen kautta arkisessa toiminnassa. (Karila 2006, 92-94, 104.)

Määritelmän perusteella kasvatuskumppanuutta voidaankin pitää yhtenä vuorovaikutuksen tavoitteellisena päämääränä sijaishuollossa. Oma kysymyksensä on kuitenkin se, miten usein tähän päästään tai kyetäänkö sitä ylläpitää. Laakso (2009, 204) toteaaakin, että yhteistyö vanhempien kanssa ei ole pelkästään yhteistyössä tapahtuvaa käytännöllistä kumppanuutta, vaan siihen sisältyy lisäksi vanhemmuuden kontrollointia, kuten tapaamisten säätelyä tai kanssakäymisen rajoittamista. Vaikka vanhemman ja lapsen välistä suhdetta ja sen säilymistä halutaan tukea, siihen liittyy myös näkemys siitä, että suhde voi olla haitallinen lapselle.

Vuorovaikutusosaaminen on Mönkkösen (2007, 28) mukaan laaja erityisosaamisen alue, joka käsittää kaikki kommunikoinnin ja suhteiden luomisen taidot. Osaaminen edellyttää vuorovaikutusta arvioivien käsitteiden hallintaa, teorian ymmärrystä siitä, miten eri tilanteissa kommunikaatio rakentuu, miten erilaiset äänet ja näkemykset pääsevät esiin ja kuinka vuorovaikutuksen myötä voidaan tuottaa uutta ymmärrystä.

6.2 Lapsen ja omaohjaajan välinen vuorovaikutus

Vuorovaikutussuhteiden luominen sijoitettujen lasten kanssa on joskus vaikeaa. Heidän on vaikea luottaa aikuiseen, sillä he ovat eläneet turvattomissa olosuhteissa ja heidän maailmankuvansa on muodostunut pelottavaksi ja vääristyneeksi. Lapsi, jolla on ollut joskus hyviä ja riittävän pitkään jatkuneita ihmissuhteita, hyötyy helpommin uudesta korvaavasta ympäristöstä kuin taas lapsi, jonka taustalla on paljon eroja ja hylkäämisiä. Mitä enemmän lapsella on aiemmassa elämässään ollut turvallisia ehjiä jaksoja, sitä helpompi hänen on rakentaa niiden varaan uutta. (Häkkinen 2000, 106-108.)

Tärkeintä lastensuojelun sijaishuollossa on Häkkisen mukaan ihmiset ja heidän vuorovaikutus lasten kanssa, sillä ilman näitä lapsella ei ole mahdollisuutta todelliseen kasvuun. On tärkeää, että kaikki lapsista huolehtivat työntekijät pyrkivät ymmärtämään lapsen kasvua ja kehitystä ja samalla tutkivat omaa toimintaansa vuo-

rovaikutusprosessissa siitäkin huolimatta, että työ asettaa omat tunteet ja ammatillisuuden välillä todella kovalle koetukselle. (Häkkinen 2000, 119)

Mielestämme omaohjaajatyöskentelyssä suuressa roolissa esiintyy omaohjaajan asenteesta välittyvä aito kiinnostuminen lapsesta ja halu pyrkiä vuorovaikutukseen hänen kanssaan. Lapsella on havaintojemme mukaan kyky ja herkkyys aistia tätä aitoutta, joka heijastuu omaohjaajan kokonaisvaltaisesta olemuksesta ja sitä kautta luoda käsitys häneen kohdistuvasta välittämisestä. Niemelä (2005, 75) toteaa, että välittäminen on sitä, mikä heijastuu suoraan lapsen mieleen vanhemman tai hoitajan ilmeissä, eleissä, puheen sävyssä, kosketuksen laadussa, stressin sietokyvyssä ja lapsen puolesta taistelemisen määrästä.

Omaohjaajalta vaaditaan asenteellista rohkeutta astua tietämättömyyden ja yhteisen hämmästyksen alueelle lapsen kanssa. Tämä vaatii rohkeutta kohdata ristiriitaisia, haastavia ja vaikeitakin asioita lapsen kanssa. Se, että meille jäisi tilaa uusien näkemysten syntymiselle, edellyttää riisuutumista ennakkoluuloista. Vain siten voimme olla avoimia uusille oivalluksille. Mönkkönen toteaa, että asiakkaasta kerrottuun tietoon tulee suhtautua kriittisesti ja nähdä se suhdetietona, joka on sidottu vuorovaikutuksen osapuoliin. Toisen ihmisen hankaluus ei ole pelkästään yksilöominaisuus, vaan se on myös sidottu kontekstiin ja on näin ollen tilannesidonnainen. (Mönkkönen 2007, 46-47.)

On myös hyvä tiedostaa, että kaikilla lapsilla ei ole valmiutta muodostaa minkäänlaisia toimivia suhteita aikuisiin, koska heiltä puuttuu kyky tavanomaiseen vastavuoroisuuteen. Heillä ilmenee erilaisia sopeutumisvaikeuksia, kuten levottomuutta, aggressiivisuutta ja oppimisvaikeuksia. Lapsi saattaa myös itsepintaisesti toistaa aiempia vääristyneitä vuorovaikutussuhteitaan ja tuolloin nopeita muutoksia ei ole odotettavissa. Vaatii kärsivällisyyttä, sitkeyttä, johdonmukaisuutta ja kunnioittavaa suhtautumista, että näidenkin lasten kohdalla voidaan päästä riittävän ajan kuluttua tilanteeseen, jossa muutos on mahdollinen. (Häkkinen 2000, 106-108.)

Myötäeläminen on työntekijän omien tunteiden ja tuntemuksien hyväksi käyttämistä vuorovaikutussuhteessa. Myötäelämisen avulla ohjaaja voi todella ymmärtää, miltä lapsesta tuntuu. Lapsen sisäinen kokonaisuus muodostuu vähitellen vuorovaikutussuhteissa muihin ja edellyttää rajojen asettamista, joka tapahtuu kahdella

tavalla, sisäisten rajojen sekä toiminnalle asetettavien rajojen asettamisena. Lapselle tulee mahdollistaa fyysinen oleminen sekä yksin että yhteisössä. Fyysisten tilojen tulisi tukea lapsen oman mielen rakentumista, sillä fyysinen tila voi tarjota lapselle mahdollisuuden psyykkiseen tilaan. Ohjaajan tulee kannatella lasta ottaen lapsi huomioon hoivaamalla ja huolehtimalla hänen erilaiset tarpeet, joskus jopa fyysisellä rajoittamisella, jolloin ohjaaja varjelee lasta pelottavalta tunteiden ylivallalta. (Hellsten & Pihlaja 2000, 60-64.)

6.4 Vuorovaikutuksen viisi eri tasoa

Omaohjaajatyöskentelyssä sekä yleensä ohjaajana lastensuojeluyksikössä työskennellessä, vuorovaikutus näyttäytyy suuressa roolissa monin osin. Reis (2010, 18-19) toteaa, että omaohjaajan ja lapsen suhteessa pidetään tärkeänä omaohjaajan vuorovaikutustaitoja, itsetuntemusta, erilaisuuden intuitiota sekä kuuntelemisen taitoa. Lasten hankalat elämäntilanteet, psyykkiset, emotionaaliset ja sosiaaliset vaikeudet haastavat vuorovaikutusta. Omaohjaaja tarvitsee osaamista, jotta hän voi saavuttaa hyvät kommunikoinnin ja kohtaamisen taidot. Ammatillinen, inhimillinen ja aito lähestyminen synnyttää turvallisen vuorovaikutuksen lapsen ja omaohjaajan välille.

Työssä lastensuojeluyksikössä kohtaamme lapsia, joiden elämänhistoria on hyvin kirjava. Se värittää heidän kykyään toimia vuorovaikutuksessa toisen ihmisen kanssa. Mönkkönen (2007, 108) on kuvaillut viisi erilaista sosiaalisen vuorovaikutuksen tasoa. Hän on myös todennut, että ammattilaisen tulee kyetä arvioimaan vuorovaikutustilanteita sekä asiakassuhteessa että yhteisön toiminnassa. Kun vastakkaiset näkökohdat keskustelussa mahdollistavat ajattelun, yhteisen ihmettelyn ja hämmästyksen hetkiä, puhutaan dialogisuudesta. Työntekijän rohjetessa astua alueelle, jossa hänelläkään ei ole riittävää tietoa, voidaan tietoa rakentaa yhdessä tietämättömyyden näkökulmasta. Tämä antaa arkielämän ristiriitaisuuksille myös myönteistä valoa. (Mönkkönen 2007, 95, 108-109.) Seuraavat Mönkkösen kuvaamat vuorovaikutustasot voivat helpottaa omaohjaajaa pohtimaan ja paikantamaan vuorovaikutussuhdettaan lapseen.

Tilanteessa oloa kuvaa suhde, jossa molemmat osapuolet tietävät olevansa tietyssä suhteessa, mutta kumpikaan ei asetu suhteeseen vakavasti. Suhdetta voi leimata tilanne, jossa kumpikaan osapuolista ei asetu suhteeseen toisen kanssa tiedostaen, ettei siitä kuitenkaan tule mitään. **Sosiaalisen vaikuttamisen taso** ilmentää selkeää vallankäyttöä, jossa toinen osapuoli määrittelee vuorovaikutuksen kulun toisen osapuolen jäädessä myötäilijäksi. Vuorovaikutusta leimaa yhden-suuntaisuus, jossa esiintyy määräämisen, käskemisen tai päättämisen elementtejä. Vastaaminen on sosiaalisen vuorovaikutuksen tärkeä elementti ja toisen toimintaan vastaaminen vastaamattomuudella, puhumattomuudella on viesti vallankäytöstä. (Mönkkönen 2007, 109.)

Tunteita pietään vallan välineinä, mutta myös siteinä, joiden avulla ylläpidetään ihmissuhteita. Lapset suojelevat yksityisyyttään ja omaa reviiriään, eivätkä ole halukkaita tiiviiseen vuorovaikutukseen kaikkien kanssa. Lapsi oppii pelaamaan peliä aikuisten kanssa ja käyttämään valtaa (Törrönen 1999, 124.) Mönkkönen (2007, 114-115) kuvaakin kolmatta tasoa **pelisuhteena**. Ihmissuhteissa esiintyy usein peliä, jossa vuorovaikutuksen osapuolet rikkovat yhteisiä pelisääntöjä tavoitellessaan samaa päämäärää. Pelaaminen voi olla molemminpuolista tai yksipuolista, jossa toinen osapuoli pelaa omaa etuaan tavoitellen toisen uskoen suhteen olevan luottamuksellinen.

Yhteistyösuhteessa osapuolet tarvitsevat työnjakoa ja yhteistä ymmärrystä yhteisen päämäärän saavuttamisesta. Vaikkakin työntekijän tehtävä on auttaa asiakasta selviytymään, yhteistyössä voi ilmetä toisen osapuolen kontrolloimista. Erityisesti silloin, jos toisen sitoutuminen yhteistyöhön on epävarmaa. Yhteistyö ei kuitenkaan edellytä molemminpuolista sitoutumista, vaikka onkin tavoiteltava ja hyvä vuorovaikutuksen taso. Luottamus yhteiseen työskentelyyn on olemassa, mutta ei välttämättä luottamusta yhteistoiminnallisessa mielessä. (Mönkkönen 2007, 118.)

Yhteistoiminnallisuutta voidaan kuvata käsitteillä ystävyys, ymmärrys, kunnioitus ja luottamus. Luottamus on näistä olennaisin ja mahdollistaa sen, ettei kontrollia tarvita tavoitteisiin pääsemiseksi. Suhteen luonnetta kuvaa myös vastavuoroisuus, jossa molemmat laittavat itsensä likoon sekä molemminpuolinen toisen saavutettavuus, joka voi johtaa usein siihen, että suhde saattaa muuttua ristiriitaiseksi.

Tunne-elementit on hyvä tiedostaa kuitenkin voimavarana, ettei suhde jäisi liian viileäksi. (Mönkkönen 2007, 120-1203.)

7 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

7.1 Tutkimuksen tausta ja tutkimuskysymykset

Opintojen aikana jaetut näkemykset sekä kokemukset osoittivat, miten työtapu lastensuojelulaitoksessa tekemästämme työstä näyttäytyi samankaltaisena. Reunaehdot omaohjaajatyöskentelylle ovat olemassa lastensuojeluyksiköissä, mutta omaohjaajasuhde vaikutti silti toteutuvan omanlaisenaan käytännössä. Omaohjaajatyöskentelyn ja sen onnistumisen taustalla ovat vaikuttamassa monet erilaiset syyt ja seikat. Erityisesti kiinnostuksemme heräsi omaohjaajatyöskentelyyn liittyvään lapsen ja työntekijän välisen vuorovaikutussuhteen tarkasteluun ja vuorovaikutussuhteen taustalla vaikuttaviin tekijöihin.

Tutkimuksessamme halusimme ajankohtaista tietoa työntekijöiden näkemyksistä ja kokemuksista omaohjaajatyöskentelystä lastensuojelulaitoksessa. Voidaan ajatella, että työntekijöiden näkemysten ja kokemusten sekä merkitysten antaminen omaohjaajatyöskentelylle toimii myös perustana mahdolliselle työskentelyn kehittämiselle. On osattava ensisijaisesti tarkastella kriittisesti omia valmiuksia ja työtapoja työskentelyssä, että voi nähdä työn merkityksen ja mahdollisuudet lapselle. Lisäksi halusimme selvittää onko omaohjaajamenetelmän vaikuttavuuden parantamiselle mahdollisuuksia lastensuojelulaitoksessa. Omaohjaajana voi työskennellä monella eri tavalla ja sitä kautta tuoda työn ytimeen vaikuttavuutta.

Omaohjaajatyöskentely toteutuu yksiköissämme siten, että lapselle määrätään ensisijaisesti ”ykkösomaohjaaja”, jolla on pääasiallinen asiantuntijavastuu lapsen asioissa. ”Ykkösomaohjaajan” rinnalle lapselle määrätään mahdollisuuksien mukaan ”kakkosomaohjaaja”, joka tekee yhteistyötä ”ykkösomaohjaajan” kanssa lapsen asioissa, mutta kuitenkin hieman etäämmällä. Haastavissa tilanteissa näiden kahden omaohjaajan yhteistyö tiivistyy. Työympäristön muuttuvissa tilanteissa ”kakkosomaohjaaja” siirtyy tarpeen vaatiessa ”ykkösomaohjaajan” tilalle ja näin varmistetaan, että lapsella säilyy erityinen aikuinen sijoituksen aikana.

Yksiköt, joissa työskentelemme, ovat siirtyneet valtakunnallisen toimijan omistukseen muutama vuosi sitten. Toimintaa kuvastaa jatkuvan kehittämisen periaate,

joka sinänsä perustelee tämänkin aiheen kehittämisen mahdollisuutta. Lasten kanssa lastensuojeluyksikön yhteisen arjen jakaessaan, omaohjaajat voivat vaikuttaa lapsen eheytymiseen korjaavien kokemusten myötä. Työssämme olemme havainneet, että lastensuojeluyksiköihin sijoitetuilla lapsilla esiintyy puutteellisia sosiaalis- emotionaalisia taitoja. Tämä tekeekin omaohjaajatyöskentelystä erityisen tärkeää, vaikkakin myös haasteellista. Toivommekin, että tutkimuksen myötä omaohjaajat heräävät tarkastelemaan omaa työskentelytapaa suhteessa työympäristöön.

Tutkimuskysymyksemme ovat:

1. Miten omaohjaajat näkevät ja kokevat omaohjaajatyöskentelyn?
2. Millaiset tekijät vaikuttavat omaohjaajatyöskentelyyn?
3. Millainen merkitys vuorovaikutuksella on omaohjaajatyöskentelyssä?
4. Minkälaisia mahdollisuuksia omaohjaajatyöskentelyllä on lapselle?

Eräässä tutkimukseemme liittyvässä lastensuojeluyksikössä on vuonna 2008 tehty tutkimus, jolla on haluttu selvittää omaohjaajamenetelmän merkitystä sekä keinoja vastata lasten tarpeisiin lastensuojeluyksikössä. Omaohjaajuuteen liittyviä tutkimuksia on tehty erityisesti lapsen näkökulmasta käsin, mikä on tärkeää. Itse halusimme lähestyä ja tarkastella aihetta työntekijöistä käsin. On tärkeää, että omaohjaajamenetelmää tarkastellaan lapsesta käsin, mutta yhtä tärkeänä voi pitää sitä, että omaohjaaja pohtii omaa tapaa työskennellä, arvoja ja asenteita, joita hän välittää lapselle. Omaohjaajalla on mahdollisuus toimia kiintymisen kohteena ja vuorovaikutussuhteen rakentajana sekä ylläpitäjänä lapselle sijaishuollossa. Tämä voi herättää monenlaisia ajatuksia.

7.2 Tutkimuksen kohderyhmä ja aineiston hankinta

Tutkimus toteutettiin kolmeen perustason lastensuojeluyksikköön Etelä-Pohjanmaan alueella. Yksiköillä on jo pitkä historia lastensuojelun toimijana. Lastensuojeluyksiköistä kahdessa on neljätoista ja yhdessä seitsemän asiakaspaikkaa. Tutkimus kohdennettiin kaikille niille työntekijöille, jotka toimivat tai ovat toimi-

neet omaohjaajina. Vastaajien kokemus omaohjaajatyöskentelystä vaihteli 1-10 vuoteen, kuitenkin niin, että suurimmalla osalla oli 2-5 vuoden kokemus. Vastaajat olivat pääosin koulutukseltaan sosionomeja.

Tutkimusaineistomme hankimme kyselylomakkeen (LIITE2) avulla, joka on yksi laadullisen tutkimuksen yleisimmistä aineistonkeruumenetelmistä. Kyselylomakkeen hyvänä puolena nähdään menetelmän tehokkuus ja sen avulla saadaan kerättyä varsin laajatutkimusaineisto. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2009, 195) Kysely on menettelytapa, jossa tiedonantajat täyttävät itse heille esitetyn kyselylomakkeen, joko valvotusti tai kotonaan (Tuomi & Sarajärvi 2011, 73). Ominaista lomaketutkimukselle on jo kyselylomaketta laatiessa, että tutkija kysyy vain tiettyjä, tutkijaa kiinnostavia ja kysymyksenasettelun kannalta olennaisia kysymyksiä. (Eskola & Suorauha 2008, 51) Kyselylomakkeen valinnassa halusimme lisäksi huomioida mahdollisuuden palata kysymysten pariin täydentävällä ajatuksella.

Tutkimuksen aihe on tärkeä vastaamiseen vaikuttava asia, mutta kyselylomakkeen laadinnalla ja kysymysten suunnittelulla voidaan vielä tehostaa tutkimuksen onnistumista (Hirsjärvi ym. 2009, 198). Käytimme kyselylomakkeen laatimiseen sekä kysymysten muotoiluun runsaasti aikaa. Omat kokemuksemme omaohjaajatyöskentelystä helpottivat kysymysten muotoilua ja asettelua. Kyselylomakkeen yhteyteen laadimme saatekirjeen. Saatekirjeessä (LIITE1) kerroimme kyselyn tarkoituksesta ja merkityksestä ja samalla sen tehtävänä oli motivoida omaohjaajia vastaamaan kyselyyn työhön vaikuttamisen näkökulmasta. Kyselylomakkeen tulee olla myös ulkoasultaan moitteeton ja näyttää helposti täytettävältä (Hirsjärvi ym. 2009, 204). Kyselylomakkeen saimme laatia organisaation viralliseen lomakepohjaan. Tämän lisäksi kiinnitimme huomiota lomakkeen selkeyteen ja riittävään tilaan vastauksille.

Etukäteen valitut teemat perustuvat tutkimuksen viitekehykseen. Kyselylomakkeen kaksi ensimmäistä kysymystä koski vastaajien taustatietoja, jonka jälkeen kysymykset olivat avoimia sekä kuvailevia. (Tuomi ym. 2011, 77). Seuraavat kolme kysymystä liittyivät perehdytykseen, tehtäviin sekä työskentelytapaan. Seuraavat kaksi kysymystä tarkastelevat omaohjaajasuhteen onnistumiseen vaikuttavia tekijöitä sekä haasteita omaohjaajatyöskentelyssä. Tämän jälkeen kysymykset syventyvät vuorovaikutukseen sekä tunnetyöhön ja johdattelevat vastaajaa kertomaan

kokemuksen onnistuneesta omaohjaajasuhteesta. Viimeiset kysymykset liittyvät omaohjaajatyöskentelyn mahdollisuuksiin sekä kehittämiseen.

7.3 Tutkimusmenetelmä ja aineiston analyysi

Opinnäytetyömme tutkimus toteutettiin kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena. Lähtökohdat laadulliselle tutkimukselle ovat todellisen elämän kuvaaminen ja kohteen tutkiminen mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa pyritään yleisesti löytämään uutta tai paljastamaan tosiasioita. (Hirsjärvi ym. 2009, 161)

Eskolan ja Suorauhan (2008, 64-65) mukaan laadullisessa tutkimuksessa keskeistä on aineiston tarkka rajaaminen sekä jäsentynyt teoreettinen viitekehys. Tutkimuksemme teoreettinen viitekehys keskittyi tarkastelemaan omaohjaajatyöskentelyn mahdollisuuksia ja merkityksiä sijoitetulle lapselle työntekijöiden näkökulmasta. Eskola ja Suorauha lisäävät, etteivät tulkinnot nojaisi valitun ja rajatun aineiston satunnaisuuksiin on tutkijan tärkeä oppia tuntemaan aineistonsa mahdollisimman hyvin. Aineistoa voi tarpeen vaatiessa kerätä lisää. Me saimme tutkimusaineistoa riittävästi kyselylomakkeilla ja aineisto oli laadultaan monipuolista. Laadullisessa tutkimuksessa on kysymys tapauskohtaisesta analyysistä, jolla pyritään muodostamaan yleistäviä kokonaisuuksia.

Laadullisessa tutkimuksessa aineiston analyysin pääperiaate on valita oikeanlainen analyysitapa, joka tuo tutkimustehtävään parhaiten vastauksen. Analyysi koetaan laadullisessa tutkimuksessa usein haastavaksi, koska vaihtoehtoja analyysissä on olemassa monia. Toisaalta aineiston elämänläheisyys ja runsaus tekevät tämän tutkimusvaiheen mielenkiintoiseksi, mutta haastavaksi. (Hirsjärvi ym. 2009, 224-225.) Analyysimenetelmänä käytimme sisällönanalyysiä, joka on perusanalyysimenetelmä laadullisessa tutkimuksessa. Sen avulla voidaan tehdä monenlaisia tutkimusta ja sen myötä pyritään saamaan tutkittavasta ilmiöstä kuvaus tiivistetyssä ja yleistetyssä muodossa. (Tuomi ym. 2011, 91, 97.)

Aineiston keräämisen jälkeen se järjestetään, puretaan teksteiksi ja valmistellaan teknisesti käsiteltävään muotoon. Aineiston tutustuminen on tärkeää ja sen luke-

minen vie aikaa synnyttäen samalla oivalluksia. Nämä eivät kuitenkaan jäsennä koko aineistoa ollessaan alkuun epäsystemaattisia. Syytä onkin edetä asteittain luottaen siihen, että ensimmäinen jäsennys ei ole samalla viimeinen. Teemojen muodostaminen jäsentää aineistoa ja helpottaa analysoinnin liikkeelle lähtöä. Teemoittelu on sopiva aineiston analysointitapa, kun tavoitteena on käytännön ongelman ratkaiseminen, jolla pyritään saamaan olennaista tietoa. (Eskola ym. 2008, 174, 150-151)

Käytimme tutkimuksessamme aineistonanalyysina teemoittelua. Alkuun pilkoimme ja järjestelimme aineiston erilaisten aihepiirien mukaan. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että vastaukset koottiin kysymys kysymykseltä paperille, jonka jälkeen niistä etsittiin yhdistäviä teemoja. Pyrimme löytämään tutkimusongelman kannalta keskeisiä teemoja ja apuna käytimme värikoodausta. Poimimme myös teemoihin liittyviä sitaatteja, joiden myötä teemoittelua voidaan elävöittää. Teemojen alle haettiin alakategorioita, joilla pelkistämistä edelleen hyödynnettiin ja aineistosta poimittiin samalla keskeiset aiheet. Teemoittelun jatkamista pidemmälle antaa edelleen vastauksia esitettyihin kysymyksiin. Olennaista on aineiston ja teorian yhteys. Vaikka laadullisen aineiston jäsentää kuinka tahansa, niin aina siitä riittää kirjoittamista loputtomiin. (Eskola & Suoranta 2008, 179).

7.4 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Kaikkiin tutkimuksiin liittyy eettisiä ratkaisuja tutkimuksen joka vaiheissa. Tutkimuksen kohdistuessa ihmisiin, tärkeimpinä eettisinä periaatteina voidaan pitää informointiin perustuvaa suostumusta, seurauksia, luottamuksellisuutta ja yksityisyyden kunnioittamista. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 19-20.) Tutkimustyössä eettiset periaatteet liittyvät puolestaan tekstin kirjoittamiseen, tulosten raportointiin ja julkaisuun. Hyvän ja eettisesti luotettavan tutkimuksen tekeminen on vaativa tehtävä ja siksi onkin tärkeää koko tutkimusprosessin aikana kiinnittää edellä mainittuihin seikkoihin huomiota. (Hirsjärvi ym. 2009, 25-26)

Tiedostimme eettisten näkökulmien merkityksen koko tutkimusprosessin ajan. Eettisiä periaatteita pohdimme jo tutkimuksen suunnitteluvaiheessa sekä tutkimuslupaa hakiessamme. Kyselyyn vastaaminen tapahtui vapaaehtoisesti, anonymisti

ja tutkimusaineistoa käsiteltiin luottamuksellisesti sekä kunnioittavasti. Kyselylomakkeet tuhottiin analysoinnin jälkeen. Tutkimuslupia emme myöskään liittäneet työmme liitteiksi, jolla varmistimme sen että tutkimuksen toteutuskohde pysyy tunnistamattomana. Työmme luotettavuutta lisää se, että valitsimme tarkoin käyttämämme lähteet, vaikkakin lähdeaineistoa oli suhteellisen niukasti saatavilla. Näin ollen varmistimme hyvän teoriapohjan tutkimuksellemme. Tutkimuskysymyksemme viitoittivat työtämme koko tutkimusprosessin ajan.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa käsitteet validius (pätevyys) ja reliaabelius (toistettavuus) ovat saaneet erilaisia tulkintoja ja ovat näin ollen epäselviä. Laadullisia tutkimuksia tulisi jollain tavoin mitata ja usein tutkijat pohtivatkin miten tutkimus on edennyt ja kyseiset tulokset ovat saatu. Tutkijan tarkka selostus tutkimuksen toteuttamisesta lisää tutkimuksen luotettavuutta ja tämä tarkkuus koskee tutkimuksen kaikkia vaiheita. Tarkkuutta on, että aineiston tuottamisen olosuhteet olisi kerrottava selvästi ja totuudenmukaisesti. (Hirsjärvi ym. 2009, 231-232)

8 TUTKIMUSTULOKSET

Seuraavissa alaluvuissa tuomme esille keskeisiä tutkimusaineistosta nousevia teemoja. Lähdemme kuvaamaan tutkimustuloksia omaohjaajien työskentelytavan kautta, josta etenemme onnistuneen omaohjaajuuden edellytyksiin. Seuraavaksi kuvaamme lapsen ja omaohjaajan välistä vuorovaikutusta ja tarkennamme kuvailua arjessa tapahtuvan vuorovaikutuksen myötä. Yhtenä teemana halusimme tuoda esille sen, mitä omaohjaajuus merkitsee lapselle työntekijän näkökulmasta. Viimeisenä keromme työntekijöiden näkemyksiä omaohjaajatyöskelyn mahdollisesta kehittämisestä.

8.1 Omaohjaajan työskentelytavat

”Nyt tehdään työ huomiselle...lapsen vastuutus omista valinnoista, mitä voi valita, mihin valinnoillaan on menossa, missä hän on onnistunut...” (Vastaaja 5)

Ilmissuhdetyössä on kysymys lapsen ja aikuisen välisestä kohtaamisesta, vuorovaikutustilanteesta, joka on ainutkertaista. Omaohjaajan ja lapsen kohtaaminen todentuu useiden eri tehtävien kautta (Salminen 2005, 112). Työntekijän tulisikin aika ajoin pysähtyä tarkastelemaan, mitkä asiat ensisijaisesti ohjaavat hänen työskentelyään. (Partanen 2005, 25-26.) Omaohjaajan työskentelytapoja kysyimme kahden kysymyksen kautta. Ensimmäisenä kysyimme omaohjaajuuteen liittyviä keskeisiä tehtäviä ja toiseksi pyysimme kuvailemaan yksilöllistä omaohjaajatyöskentelyä.

Omaohjattavan arjen tukeminen nousi keskeisimpänä tehtävänä omaohjaajuudessa, johon katsottiin selvästi liittyvän myös asiantuntijuus lapsen asioissa. Asiantuntijuudella viitattiin siihen, että omaohjaajan tulee olla tietoinen lapsen asioista, hoitaa hänen käytännön asiat sekä tiedostaa hänen tarpeet ja vielä huomioida ja täyttää ne. Kasvatukselliset ja hoidolliset tehtävät koettiin toiseksi tärkeimpänä. Siihen liittyi vahvasti lapsen kasvun ja kehityksen seuraaminen ja tukeminen. Omaohjaaja onkin lastensuojeluyksikön arjessa mukana tukemassa, lohduttamas-

sa ja kannustamassa lasta sekä nostamassa ylös häneen liittyviä hyviä asioita ja välillä myös patistelemassa lasta eteenpäin. (Klap 2005, 95.)

”Tärkeää on huolehtia omahoidettavan asioista ja antaa omahoidettavalle aikaa keskustella asioista sekä tehdä erilaisia asioita hänen kanssaan” (Vastaaja 13)

Tärkeänä nähtiin myös omaohjaajan antama aika omaohjattavalle ja ongelmatilanteiden ratkaiseminen omaohjattavan asioissa. Omaohjaajat kokivat erilaisten asioiden yhdessä tekemisen ja yhteisten pelisääntöjen löytymisen omaohjattavan kanssa tärkeänä.

Yhteistyö lapsen vanhempien ja eri viranomaistahojen kanssa nousi yhdeksi keskeiseksi tehtäväksi. Lapsen ja perheen arvojen tunnistaminen ja huomioiminen koettiin tärkeäksi samoin, kuin lapsen, vanhempien ja edelleen sukulaisverkostoon luottamuksellisen suhteen rakentamisen. Konkreettiseksi omaohjaajan tehtäviksi nähtiin kuukausiraporttien kirjoittaminen ja lapsen asioihin liittyvän tiedon eteenpäin välittäminen. Omaohjaajat kokivat avoimen ja luottamuksellisen suhteen luomisen lapseen tärkeänä. Omaohjaajan nähtiin olevan lapselle esimerkillinen, luotettava, turvallinen, myönteinen ja kannustava pysyvä aikuinen.

”Tärkeää on myös aito kunnioitus lasta ja vanhempia kohtaan...Lapselle tulee saattaa tunne, että hän on arvokas” (Vastaaja 19)

Työntekijöiden kuvaamista työtavoista välittyi monia erilaisia lapsikeskeisen työn piirteitä. Näitä olivat esimerkiksi asioiden katsominen lapsen näkökulmasta, lapsen toiminnallisuuden tukeminen, lapsen ehdoilla eteneminen, opittujen asioiden ylläpitäminen, rajojen asettaminen ja lapsen kunnioittaminen, sekä voimaannuttamisen eri elementtejä. Lisäksi useat vastaukset viittasivat lapsen huomioimiseen ja kuulemiseen, jotka voidaan myös liittää lapsikeskeiseen työtapaan. Lapsikeskeisen työtavan toteutuminen ei ole aina itsestään selvää lastensuojeluyksikön käytännössä. Lapsikeskeisyyden säilyttämisessä auttaa Niemelän (2005, 57) mukaan eläytyvä ajatus siitä, että mitä jos tämä olisi oma lapseni, mitä toivoisin, jos tämä olisi lapsen lapseni. Lapsille aikuiset ovat oikeasti ihmisiä, ei virkamiehiä, joista

hän on riippuvainen ja joihin hän rakentaa suhdetta. Ihmisten vaihtuminen ja kontakti uusiin ihmisiin merkitsevät lapselle paljon suurempaa asiaa, mitä aikuisille.

”Yritän olla jämäkkä, mutta reilu. Asioista tulee aina voida keskustella...rehellisyys puolin ja toisin” (Vastaaja 2)

Kuvailluista työtavoista on myös nähtävissä ammatillisuuteen sisältyviä asioita. Näitä ovat johdonmukainen ja tavoitteellinen tapa tehdä työtä, lapsen kokonaisvaltainen huomioiminen hänen omassa tilanteessaan, lasta osallistava ja kannustava lähestymistapa sekä vaativa työote. Persoonallisia piirteitä omaohjaajilla puolestaan olivat halu ymmärtää lasta, lämmin ja välittävä suhtautuminen lapseen ja lapsen hyväksyvä työote. Viimeisenä työtapojen kuvailuista oli nostettavissa vuorovaikutukseen liittyviä elementtejä. Näitä olivat pyrkimys avoimuuteen vuorovaikutuksessa, läsnä oleva, keskusteleva ja kuunteleva aikuinen. Kahdenkeskisen ajan antaminen nähtiin yleisesti tärkeänä omaohjaajan työtavassa.

8.2 Onnistuneen omaohjaajuuden edellytyksiä

”Tietoinen, rehellinen pohdinta suhteen sisällöstä, tarvittaessa avun hakeminen...pitkäjänteinen, kärsivällinen asenne.” (Vastaaja 3)

Ammatillisuutta on puhua työn herättämistä tunteista ja purkaa niitä työntekijöiden kanssa. Ammattitaitoa, itsetuntemusta ja hyvää työmoraalia osoittaa myös se, että osaa tarpeen vaatiessa tunnustaa kykenemättömyyden ja avuttomuuden ja pyytää apua toiselta työntekijältä. (Partanen 2005, 26.) Omaohjaajat näkivät onnistuneeseen omaohjaajasuhteeseen vaikuttavan monenlaisia eri tekijöitä. Yhtenä suurena voimavarana koettiin työyhteisön tuki. Erityisesti yhteiset keskustelut sekä näkökulmien jakaminen työyhteisön kesken koettiin onnistuneen omaohjaajasuhteen tekijänä. Tunteiden purkaminen yhteisesti työyhteisön kesken nähtiin kantavana voimana.

"Vastaavan ohjaajan ja työtovereiden tuki sekä neuvot...lapsen ja vanhempien pysyminen sovituissa säännöissä kotilomilla..." (Vastaaja 8)

Luottamuksellinen ja hyvä vuorovaikutussuhde omaohjattavan kanssa toi suhteeseen aitoa välittämistä, turvallisuutta, molemminpuolista arvostusta ja kunnioitusta. Erityisesti omaohjaajat pitivät yhteistä aikaa, tekemistä ja keskusteluja lapsen kanssa tärkeänä. Omaohjaajat näkivät, että heidän omat valmiudet ovat voimavarana tukemassa omaohjaajasuhdetta. Omina valmiuksinaan he nimesivät motivaation ja sitoutuneisuuden omaohjaajatyötä kohtaan, kärsivällisyyden vuorovaikutussuhteen rakentamisessa ja ylläpitämisessä ja rohkeuden rakentaa suhdetta eri menetelmin ja mahdollisuuksin. Yhteistyö ja sen merkitys koettiin tärkeänä. Etenkin vanhempien ja yksikön kasvatuskäytäntöjen toivottiin kohtaavan yhteistyön osalta.

"Arvostus näkyy siten, että työyhteisö ottaa huomioon, että omaohjaaja on ohjattavan asiantuntija eikä isoja päätöksiä tehdä kysymättä omaohjaajan mielipidettä" (Vastaaja 1)

Yleisesti omaohjaajat kokivat, että heidän työtään arvostettiin työyhteisössä. Arvostusta kuvailtiin omaohjaajan näkemyksien kunnioittamisena ja vastuun, luottamuksen sekä tuen antamisena omaohjaajatyöskentelyssä. Omaohjaajat saavat kiitosta toimivista suunnitelmista, ohjaustyöstä, ajatuksista ja kehittämisideoista työyhteisössä. Arvostus näkyy myös siten, että omaohjaajalle annetaan mahdollisuus viettää aikaa lapsen kanssa ja osallistua lapsen palavereihin ja kouluasioihin. Työyhteisössä ollaan valmiita keskustelemaan omaohjattavan asioista ja lapsen ja omaohjaajan välisiin omaohjaajahetkiin annetaan mahdollisuus käyttää rahaa. Omaohjaajat olivat pääsääntöisesti sitä mieltä, että omaohjaajamenetelmän käyttö tuo uuden ulottuvuuden työhön ollessaan tärkeä asia niin henkilökunnalle kuin lapsillekin. Tämä kertoo omaohjaajatyön yleisestä arvostuksesta lastensuojeluyksikössä toteutuvasta menetelmästä.

Toisaalta osa omaohjaajista näki, että heidän työtään arvostettiin vain jos omaohjattava menee asioissa eteenpäin. Koettiin myös, että toisinaan asioita päätettiin ilman omaohjaajan tietoisuutta. Lisäksi nähtiin omaohjaajuuden arvostus teoriassa

ja puheissa, mutta käytännössä etenkin työvuorovuorojärjestelyissä ei huomioi-da riittävästi omaohjaaja työtä.

8.3 Lapsen ja omaohjaajan välinen vuorovaikutus

”...lapsen kohtaaminen jokaisessa työvuorossa, huomioiminen, aitous, kiinnostus, ajan antaminen, kuunteleminen...saada aikaan tunne, että on tärkeä!” (Vastaaja 1)

Ihmissuhdetyöhön sisältyvien ainutkertaisten kohtaamisten luonne edellyttää jatkuvaa uuden oppimista ja Salminen (2005, 113) kuvailee ihmissuhdetyötä oppimisprosessiksi. Hänen mukaan työntekijän oma persoona antaa valmiudet ihmishdetyössä eteen tuleviin aina uusiin kohtaamisiin, jotka ovat itsessään aina erilaisia ja uusia. Kohtaamiset ovat kontekstisidonnaisia ja niissä ovat vaikuttamassa ohjaajan elämäkokemus, persoona ja koulutuksen mukana tuoma asiantunte-mus. Tästä johtuen kahden eri työntekijän kohtaaminen saman lapsen kanssa on erilainen. (Salminen 2005, 113)

”Ristiriitatilanteissa lapsen kuuntelu on tärkeää ja näin osa vuorovaikutusta vaikka miten hankala asia olisi kyseessä. Aina siinä kuitenkin on näkymänä asian selvit-täminen ja eteenpäin suuntaaminen” (Vastaaja 14)

Omaohjaajalla on monenlaisia vuorovaikutustilanteita omaohjattavan kanssa jokaisessa työvuorossa. Tärkeimpänä asiana omaohjaajat kokivat ristiriitatilanteiden selvittämisen, keinoina käytettiin keskustelua, jolloin on tärkeää kuulla omaohjatta-van näkemys asiasta sanoittaen samalla tunteita ja käyttäytymistä.

”Halaus työvuoron alussa ja kiireetön sylissäpito hetki...istuminen lähellä ruokail-lessa” (Vastaaja 7)

Kohtaamista työvuoron alussa ja työvuoron päättyessä pidettiin merkittävänä asiana. Kohtaamistilanteissa läheisyys, keskustelut ja kuunteleminen on tärkeintä. Kiireenkin keskellä yhdessä vietetyissä hetkissä omaohjaajat vaihtoivat kuulumisia, kannustivat, motivoivat ja neuvoivat erilaisissa arkipäivän asioissa. Omaohjat-

tavien kanssa ulkoiltiin, leikittiin, luettiin satuja ja tehtiin yhdessä erilaisia kotitöitä. Erityisesti omaohjaajat kokivat, että heillä on syvempi suhde omaohjattavien kanssa kuin muihin lapsiin.

8.4 Tunnetyöskentelyn rooli omaohjaajatyössä

”Omaohjaajana olo on kuin vuoristorata – sitä saa samalla kyydillä parhaat ja pahimmat palat” (Vastaaja 8)

Omaohjaajat kokivat, että heidän työssään ovat vahvasti tunteet mukana. Tunteilla on iso merkitys omaohjaajatyössä, eikä ilman tunteita voi työskennellä ihmisten kanssa. Lisäksi omaohjaajien mukaan on tärkeää olla tietoinen omasta tunnemaa-ilmasta, että osaa hallita ja tunnistaa omat tunteensa. Juusolan (2011, 96) mukaan tunteilla on suuri merkitys ihmisen hyvinvoinnille ja se, miten ihminen käsittelee tunteita mielessään, mitä hän ajattelee ja tekee niiden vallassa paisuttavat tai rauhoittavat tunnekokemusta. Omaohjaajien mukaan omaohjaaja suhde on erityinen suhde, missä molemmin puolin koetaan monenlaisia tunteita, kuten hellyyttä, iloa ja onnistumista. Toisinaan omaohjaajasuhteessa tunnistettiin myös epätoivoa, riittämättömyyttä ja turhautumista.

”Lapsi saa kohdistaa omaohjaajaan kaikenlaisia tunteita ja omaohjaaja sanoittaa niitä hänelle” (Vastaaja 12)

Juusolan (2011, 96) mukaan tunteiden säätely on sosiaalisista taidoista tärkein ja tunteiden säätelyä voi missä iässä tahansa lähteä vahvistamaan. Omaohjaajat nimesivät tunnetyöskentelyssä lapsen kanssa merkittävämpänä osana tunteiden tunnistamisen ja tunteiden sanoittamisen. Tärkeänä he näkivät myös tunteiden käsittelemisen, harjoittelemisen, hallitsemiseen oppimisen ja tunteista keskustelemisen lapsen kanssa. Lapsen tunneälyn kehittymisen mahdollisuus omaohjaajatyöskentelyn myötä nousi myös esille eräänä huomiona.

"Lapsen täytyy voida luottaa, että on mitä tahansa, niin omaohjaaja ei hänen viereltään poistu" (Vastaaja 5)

Lapsen tunne-elämän kehitys edellyttää pysyvää suhdetta aikuiseen, jolla on aikaa ja kiinnostusta kohdata lapsen tunteet. Tunne-elämä ei pääse syventymään ja kehittymään mikäli aikuinen ei reagoi lapsen tunteisiin. (Puolimatka 1999, 62). Omaohjaajat tiedostavat, että lapsen kohdalla tunteiden näyttäminen edellyttää luottamuksellista suhdetta omaohjaajaan tai muihin aikuisiin. Lapsen ja aikuisen suhteessa ja vuorovaikutustilanteessa vaikuttaa omaohjaajien mielestä molempien osapuolten tunne- ja viireystila.

Omaohjaajat näkivätkin omien tunteiden nousevan esiin etenkin silloin, kun peräkäisiä työpäiviä on takana useita. Silloin lähtee helposti mukaan lapsen pahaan oloon eikä kykene ajattelemaan selkeästi ja ohjaavasti. Omaohjaajat kokivat, että on tärkeää olla tietoinen omasta tunnemaailmasta. Silloin voi jakaa arvokasta tietoa ja kokemusta sen verran, kuin haluaa ja pystyy. Partanen (2005, 26) toteaaakin, että lastensuojelu ja sijaishuolto herättävät väistämättä työntekijöissä monenlaisia tunteita. Suru, pettymys, avuttomuus, epätoivo, turhautuminen, pelko, toivo, sääli, kiintymys, myötätunto, lähimmäisenrakkaus tai jopa viha ovat tunteita, joita työssä kohdataan. Ammattitaitoisen työntekijän tunnistaa siitä, että hän tunnustaa ja tunnistaa tunteiden olemassaolon, antamatta niiden kuitenkaan ohjata työtään tai päätöksiä.

"Välillä omaohjaajana on otettava omalle ajattelulle aikalisä ja pohdittava mitä lapsi tarkoittaa ja miten lapsen tunteita kohtaa" (Vastaaja 4)

Puolimatka (1999, 63) toteaa kasvatussuhteen olevan parhaimmillaan tunnesuhde, joka tarjoaa perustan lapsen elämänilolle. Lapsi tulee tietoiseksi omasta arvostaan ja elämän merkityksellisyydestä vain jos häntä rakastetaan. Mikään kokemus ei korvaa tätä tarkoituksellisuuden tunnetta. Omaohjaajat näkivät työskentelyssään mahdollisuuden antaa lapselle voimaannuttavia ja eheyttäviä kokemuksia tunne-työskentelyn avulla. Lisäksi samalla voidaan kehittää lapsen vuorovaikutustaitoja kun lapsi saa kohdistaa kaikenlaisia tunteita omaohjaajaan. Tunteista ja niiden myönteisistä merkityksistä hyötyminen edellyttää tunteiden säätelyä, jota voi ope-

tella läpi elämän. Toisten tunteiden tunnistaminen ja kyky tunnistaa ja ilmaista omat tunteet auttavat lasta käyttämään tunteita ajattelun apuna ratkaistessaan ongelmia. (Bardy 2013, 77.)

8.5 Omaohjaajuuden merkitys ja mahdollisuudet lapselle

”Lapsi saa omaohjaajasta aikuisen, joka huomaa ja huomioi hänet, katsoo asioita hänen näkökulmastaan ja pitää hänen puoliaan...” (Vastaaja11)

Vastauksista löytyi useita eri merkityksiä, mitä omaohjaajatyöskentelyllä voidaan lapsille tarjota. Omaohjaajat näkivät, että voimaantumisen kokemuksia voidaan tarjota lapselle hyväksyvän ja arvostavan suhteen kautta. Lisäksi he ovat työskentelyssään kokeneet, että omaohjaajasuhteella on lapsen itsetuntoa ja omaa kehityskykyä vahvistava merkitys, joiden myötä lapsi voi kokea monenlaisia tunteita ja opetella käsittelemään niitä. Salminen (2007, 49) toteaaakin lapsen omanarvontunnon ja itsetunnon kasvavan, kun hän saa aikuiselta viestejä, että hän on juuri sellainen kuin hänet on tarkoitettu olemaan.

”Lapsella mahdollisuus luoda uusi turvallinen suhde turvalliseen aikuiseen” (Vastaaja 17)

Omaohjaajat näkivät, että he voivat antaa lapselle mahdollisuuden luoda turvallinen suhde aikuiseen, jonka kautta opitaan luomamusta. He mielsivät toimivansa kasvunpeilinä muutokseen. Omaohjaajat näkivät, että turvallisuus ja luotettavuus näkyvät siinä, että he ovat aikuisia, jolle voi kertoa ilot ja murheet ja hänen puoleensa voi kääntyä vaikeissakin asioissa. Mattilan (2007, 25) mukaan, kunnioitus ja ymmärretyksi tulemisen kokemus perustuu luottamuksen säilymiseen. Tällä tarkoitetaan asiakkaan kuulemistä, hänen elämän todellisuuteen katsomista samalla, kun kunnioitus näkyy myös työntekijän asenteessa ja toimissa.

”Pitkäaikainen ja vakaa aikuissuhde kuntouttaa lasta” (Vastaja 9)

Omaohjaajan koetaan olevan lapselle mahdollisuus siihen, ettei kaikkia asioita tarvitse jakaa jokaisen työntekijän kanssa. Omaohjaajien todettiin hoitavan lapsen asioita ja tuovan lapsen äänen kuuluviin aikuisten maailmassa, olemalla lapsen puolella. Omaohjaaja on mukana erilaisissa prosesseissa ja reissuissa, joita lapsella ilmenee. Omaohjaajien kokemus oli, että pitkäaikainen ja vakaa suhde nähtiin kuntouttavan lasta. Sen kuvattiin jättävän lapseen jäljen pysyvyydestä ja luotamuksellisuudesta tulevaisuutta varten. Omaohjaajat näkivät, että he ovat tuke-
massa lasta hänen opetellessa ihmissuhde- ja vuorovaikutustaitoja ja samalla heidän välilleen karttuu yhteisiä muistoja. Heillä on myös mahdollisuus olla lapselle lämmin, turvallinen ja luotettava aikuinen, jonka myötä lapsi voi saada kokemuksen tärkeästä ihmissuhteesta. Omaohjaajilla oli kokemus, että he tuovat realismia lapsen elämään. Omaohjaajien kokemus oli, että he myös antavat lapselle vastauksia kysymyksiin, joita hänelle herää kasvamisen myötä. Mattila (2007, 53-54) toteaaakin, että lapsella on tarve lapsuuden ja nuoruuden ajan saada kokemusta siitä, että hän voi liittyä turvalliseen aikuiseen. Liittyminen edellyttää jakamista. Aikuisen jakaessa lapsen kanssa ilon, kivun ja elämän todellisuuden lapsi ammentaa elämänviisautta, jota hän tarvitsee muodostaessaan itse käsitystä, mitä on hyvä elämä.

”Lapsi saa omaohjaajasta aikuisen, joka huomaa ja huomioi hänet, katsoo asioita hänen näkökulmastaan ja pitää hänen puoliaan...” (Vastaja 11)

Vastauksista löytyi useita eri merkityksiä, mitä omaohjaajatyöskentelyllä voidaan lapsille tarjota. Omaohjaajat näkivät, että voimaantumisen kokemuksia voidaan tarjota lapselle hyväksyvän ja arvostavan suhteen kautta. Lisäksi he ovat kokeneet, että omaohjaajasuhteella on itsetuntoa tukeva ja oman kehityskykyä vahvistava merkitys ja sen myötä lapsi voi kokea monenlaisia tunteita ja opetella käsittelemään niitä. Salminen (2007, 49) toteaaakin lapsen omanarvontunnon ja itsetunnon kasvavan, kun hän saa aikuiselta viestejä, että hän on juuri sellainen kuin hänet on tarkoitettu olemaan.

Omaohjaajat näkivät antavansa lapselle mahdollisuuden luoda turvallinen suhde aikuiseen toimivansa kasvunpeilinä muutokseen ja, että omaohjaajien kautta opitaan luottamusta. Omaohjaajat näkivät, että turvallisuus ja luotettavuus näkyvät siinä, että he ovat aikuisia, jolle voi kertoa ilot ja murheet ja hänen puoleensa voi kääntyä vaikeissakin asioissa. Mattilan (2007, 25) mukaan, kunnioitus ja ymmärryksi tulemisen kokemus perustuu luottamuksen säilymiseen. Tällä tarkoitetaan asiakkaan kuulemistä, hänen elämän todellisuuteen katsomista, tällöin kunnioitus näkyy myös työntekijän asenteessa ja toimissa.

”Lapsi saa omaohjaajasta aikuisen, joka huomaa ja huomioi hänet, katsoo asioita hänen näkökulmastaan ja pitää hänen puoliaan...” (Vastaaja 11)

Omaohjaaja mahdollistaa sen, ettei lapsen tarvitse jakaa kaikkia asioitaan jokaisen työntekijän kanssa. Omaohjaaja hoitaa lapsen asioita ja tuo lapsen äänen kuuluiin aikuisten maailmassa, olemalla lapsen puolella. Omaohjaaja on mukana erilaisissa prosesseissa ja reissuissa, joita lapsella ilmenee. Omaohjaajien kokemus oli, että pitkäaikainen ja vakaa suhde nähtiin kuntouttavan lasta, sen kuvattiin jättävän lapseen jäljen pysyvyydestä ja luottamuksellisuudesta tulevaisuutta varten. Omaohjaajat näkivät, että he ovat tukemassa lasta hänen opetellessa ihmissuhde- ja vuorovaikutustaitoja ja samalla heidän välilleen karttuu yhteisiä muistoja. Heillä on myös mahdollisuus olla lapselle lämmin, turvallinen ja luotettava aikuinen, jonka myötä lapsi voi saada kokemuksen tärkeästä ihmissuhteesta. Omaohjaajilla oli kokemus, että heillä on mahdollisuus tarjota lapselle korjaavaa kasvatusta sekä eheyttäviä kokemuksia ja he tuovat realismia lapsen elämään. Omaohjaajien kokemus oli, että he myös antavat lapselle vastauksia kysymyksiin, joita hänelle herää kasvamisen myötä. Mattila (2007, 53-54) toteaa, että lapsella on tarve lapsuuden ja nuoruuden ajan saada kokemusta siitä, että hän voi liittyä turvalliseen aikuiseen. Liittyminen edellyttää jakamista. Aikuisen jakaessa lapsen kanssa ilon, kivun ja elämän todellisuuden lapsi ammentaa elämänviisautta, jota hän tarvitsee muodostaessaan itse käsitystä, mitä on hyvä elämä.

8.6 Omaohjaajatyöskentelyn kehittäminen

”Selkeyttää työnkuvaan, käytäisiin kerran kuukaudessa kaikkien työntekijöiden kanssa vaihe vaiheelta kaikkien omaohjattavien asiat läpi...” (Vastaaja 15)

Omaohjaajuuteen liittyvään kehittämiseen löytyi monia eri näkökulmia. Tämän koemme positiivisena asiana, sillä mielestämme se kertoo avoimesta ajattelusta kehittämismahdollisuuksia kohtaan. Samalla se kertoo siitä, että omaohjaajuutta selvästi pohditaan niin merkityksellisenä työtapana, jota halutaan kehittää.

Salminen (2005, 108) toteaa, ettei kasvatus- ja hoitoyhteisö toimi itsestään. Yksittäisten työntekijöiden asiantuntemus ei koidu yhteisen tavoitteen hyväksi, ellei yhteisön toiminta perustu yhteisesti jaettuun arvopohjaan, suunniteltuun ja organisoituun tapaan työskennellä sekä toimivaan palautejärjestelmään. Omaohjaajuuteen saatava tuki nousi tuloksissa merkittävimpana kehittämisen kohteena. Erityisesti työyhteisöstä saatava tuki mainittiin useassa vastauksessa. Omaohjaajuuteen ja siihen liittyvään työskentelytapaan liittyviä keskusteluja toivottiin lisää työyhteisön kesken. Onnistuneiden kokemusten kuten myös haastavien kokemusten jakaminen koettiin tärkeänä ja sitä toivottiin lisää työparin kesken sekä yhteisesti työyhteisössä. Kehittämisideointia toivoi yksi vastaajista yksilöllisesti lapsen kohdalla siten, että valmiita vinkkejä voisi viedä arkeen työvälineeksi. Lisäksi vuosittain järjestetyt omaohjaajapäivät koettiin tärkeinä tiedon jakamisen lähteenä, josta toivotaan muiden mielipiteiden kuulemista, kokemusten jakamista sekä uusien ideoiden ammentamista.

”Omaohjaajana osaat arjessa huomioida paremmin häntä ja hänen tarpeitaan. Näkymättömätkin asiat voivat olla omaohjaajan ja omaohjattavan välillä näkyviä...omaohjaajana voi osata tarttua näihin parhaiten. Myös omaohjattava voi tuntea paremmin omaohjaajan toimintatavat...” (Vastaaja 13)

Omaohjaajan roolien selkiyttämisessä näkyi erilaisia toiveita vastausten kesken. Osa toivoi omaohjaajatyötä täysin rinnakkain tehtäväksi parityöskentelyksi, toisaalta toivottiin selkeyttä ”ykkösomaohjaajan” ja ”kakkosomaohjaajan” roolien välille. Omaohjaajuuden toivottiin olevan enemmän tiimityötä ja myös sana vastinpari

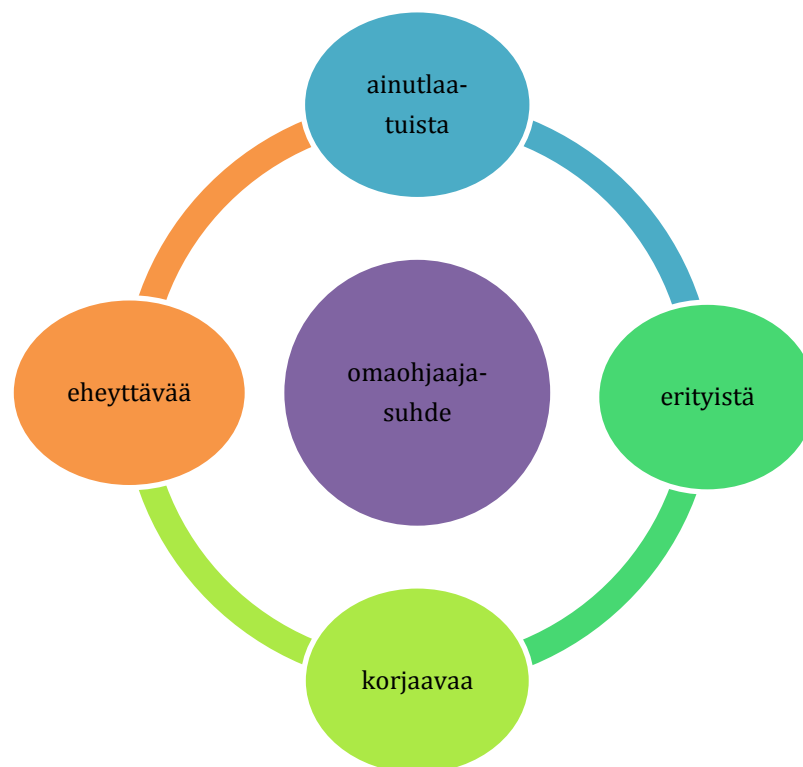
nousi ehdotuksena esille. Vahvoja tunteita ei voida välttää tehtävissä, joissa kohdataan väistämättä syvästi onnettomia ja pahoja tilanteita. Koulutuksen myötä kasvava ammatti-identiteetti kasvaa edelleen käytännön työssä ihmisten parissa, mutta se vaatii toistuvaa pohdiskelevaa tarkastelua, ihmiskäsityksen ja maailman kuvan virkistämistä. Vahva ja realistinen usko ihmisarvoon kantaa työssä, kun taas sen kadottaminen voi tehdä välinpitämättömäksi ja kyyniseksi. (Bardy 2013, 76-77.)

”Enemmän perehdytystä ja koulutusta (omaohjaajuuteen), omaohjaajan ja lapsen rauhallisen yhteisen ajan mahdollistaminen työntekijämäärässä niin, ettei tarvitse murehtia työkaverin kiirettä toisten lasten kanssa” (Vastaaaja 9)

Tukea ammatillisuuteen toivottiin koulutuksien ja luentojen kautta, kuten myös uusia työkaluja työskentelyyn. Parempaa ja tarkempaa perehdytystä sekä palautetta omaohjaajatyön toteutumisesta toivottiin yleisesti. Toivomus työnohjauksesta nousi myös esille yhdessä vastauksessa. Omaohjaajatyöskentelyyn tulisi vastuksien perusteella panostaa pitkäjänteisellä työotteella ja työntekijöiden pysyvyyteen tulisi panostaa. Omaohjaajuuden toteutumiselle toivottiin lisää aikaa ja eräässä vastauksessa mainittiin mahdollisuus irrottaa omaohjaajatyöskentely työvuoroista. Rahan käytön määrää toivottiin lisättävän muutamassa vastauksessa ja käytön selkiyttämistä suhteessa omaohjaajahetkiin toivottiin myös kahdessa vastauksessa.

9 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksessamme ilmeni, että omaohjaajatyöskentely koetaan merkittävänä menetelmänä lastensuojelulaitoksessa. Vastauksien perusteella voidaan ajatella, että omaohjaajatyöskentely koetaan tarpeellisenä, jopa välttämättömänä, kun puhutaan työn vaikuttavuudesta, jossa lapselle tulee mahdollistaa turvalliseen aikuisen kiintymisen myötä korjaavia ja eheyttäviä kokemuksia. Vastaukset kertovat myös, miten merkityksellisiä, ainutlaatuisia asioita omaohjaajat näkevät omaohjaajatyöskentelyyn sisältyvän ja mitä merkityksiä niillä on tavoitteelliselle, onnistuneelle omaohjaajasuhteelle. (Kuvio 1)

Kuvio 1. Omaohjaajasuhteen merkityksiä.

Omaohjaajien työskentelyä voi kuvata asiantuntijuuden, vastuullisuuden ja ammatillisuuden kautta. Asiantuntijuus lapsen asioissa ja lapsen asioiden hoitaminen kertovat siitä, että omaohjaajat tiedostavat vastuullisuuden käsitteen omaohjaajatyöskentelyssä. Ymmärrys siitä, että kasvatukselliset ja hoidolliset tehtävät sisältyvät olennaisesti omaohjaajatyöskentelyyn kertoo asiantuntijuudesta sekä ammatillisuudesta. Samoin käytännön tehtävien, kuten kuukausiraporttien ja kasvatus-

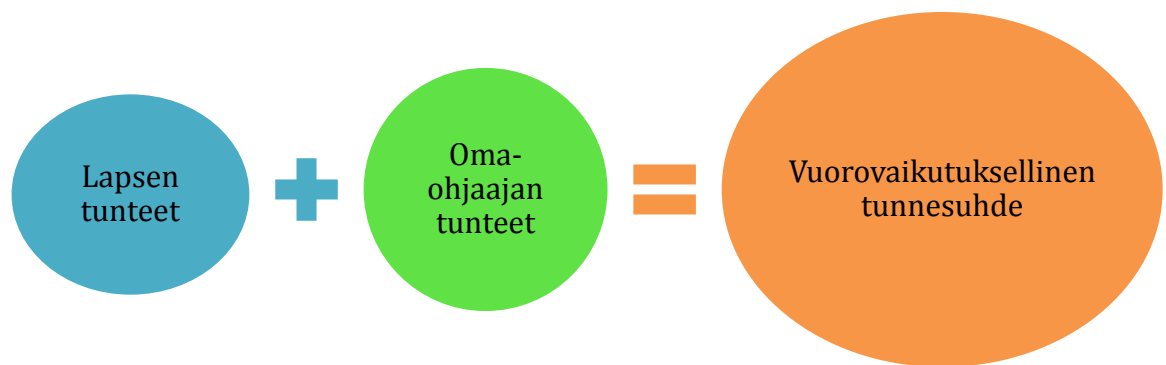
suunnitelmien tekeminen kertoo vastuullisesta työskentelytavasta. Ammatillisuus näkyy myös siinä, miten yhteistyö vanhempien ja viranomaistahojen kanssa nähdään yhtenä keskeisenä tehtävänä omaohjaajatyöskentelyssä. Ammatillisuutta kuvastaa myös ymmärrys lapsen ja hänen perheen arvojen tunnistamisesta ja huomioimisesta sekä pyrkimyksestä luottamuksellisen suhteen rakentamiseen.

Työskentelytapojen kuvaaminen kertoo, että omaohjaajat korostavat lapsilähtöistä työskentelyä. Tämä näkyi työntekijöiden kuvailemista lähestymistavoista, joissa he korostivat ajan antamisen, huomioimisen ja läsnäolon merkitystä lapselle, tiedostaen kuitenkin aikuisjohtoisuuden ja ammatillisen näkökulman työn toteutumisessa. Lapsilähtöisyyden tiedostaminen on olennainen osa omaohjaajatyöskentelyä ja sen voi ajatella myös edesauttavan hyvän vuorovaikutussuhteen muodostumista lapsen ja omaohjaajan välillä.

Omaohjaajien käsitys omaohjaajasuhteen merkityksestä lapselle näyttäytyi erilaisen vuorovaikutuksellisten asioiden kautta. Pyrkimys avoimeen, luottamukselliseen, läsnä olevaan, keskustelemaan ja kuuntelemaan suhteeseen lapsen kanssa miellettiin tärkeänä tavoitteena työskentelyssä. Tämä kuvastaa mielestämme omaohjaajatyöskentelyn lähtökohtia, jotka luovat suhteelle perustan ja antavat suuntaa yhteiselle toimimiselle. Se, että omaohjaajat pitävät tärkeänä yhteistä vietettyä aikaa, kahdenkeskisiä keskusteluita ja tekemistä lapsen kanssa, on osoitus siitä, että lapsi on arvokas. Omaohjaajat kuvailivat työpäivien täyttyvän lukuisista kohtaamisista lasten kanssa ja näihin sisältyy moninaisia tunnepitoisia vuorovaikutustilanteita. Keskustelun, kuuntelemisen ja läsnäolo viestittävät lapselle kunnioitettavaa hyväksyntää, josta lapselle välittyy että hän kelpaa juuri sellaisena kuin on. Kauppilan (2005 179- 182) korostaakin keskustelun olevan sosiaalisen vuorovaikutuksen perusmuoto, jonka avulla voidaan lisätä ihmisten välistä kiinteyttä ja läheisyyttä sekä ihmissuhteiden toimivuutta.

Omaohjaajasuhteen nähdään olevan vuorovaikutuksellinen tunnesuhde (Kuvio 2). Omaohjaajien reflektoidessa omia tunteitaan suhteessa lapseen sekä heidän välillään vallitseviin tunteisiin, he osoittivat olevansa vastuussa lapsen tunnemaailmasta ja aivan, kuin kokisivat huonoa omaatuntoa siitä, että aina tunteiden vallitessa ammatillisuus ei ollut läsnä. Toisaalta omaohjaajat kokivat olevansa lapsen tunneröyryssä tunteiden säätelijänä, kun heidän tulee roolinsa puolesta ottaa vastaan

monenlaisia lapsen tunteita. Omaohjaajat olivat hyvin tietoisia tunteiden merkityksestä, ja millainen vaikutus hyvällä kiintymyssuhteella on lapseen. Hyvän ja turvallisen omaohjaaja - omaohjattava kiintymyssuhteen luomiseen löytyi edellytyksiä. Tämä osoittaa omaohjaajilla olevan sensitiivisyyttä ja empatiaa heidän hoidessaan lapsia. Sensitiivisyyteen kuuluu herkkyyys havainnoida toista ja vastata hänen tarpeisiinsa. Työntekijänä hän kykenee virittäytymään asiakkaan tunnetilaan ja jakamaan sen hänen kanssaan. Empaattisuudella taas tarkoitetaan kykyä eläytyä toisen tunteisiin ja pyrkimystä asiakkaan tilanteen selvittämiseen, jolloin asiakas tuntee olonsa kuulluksi ja ymmärretyksi. (Vilen 2002, 81-82)

Kuvio 2. Vuorovaikutuksellinen tunnesuhde.

Omaohjaajatyöskentelyn mahdollisuuksien ja merkitysten moninainen kuvaileminen kertoo siitä, että omaohjaajuudella nähdään olevan suuri merkitys laitokseen sijoitetun lapsen kohdalla. Lisäksi ne viestivät siitä, miten kokonaisvaltaista lapsen kasvuun liittyvää tukea, kuntoutusta ja korjaavia kokemuksia lapselle voidaan tarjota omaohjaajatyöskentelyn kautta. Luottamuksellisen suhteen rakentaminen ja ylläpitämisen merkitys ymmärretään perustana onnistuneelle omaohjaajatyöskentelylle. Omaohjaaja koskettaa tavalla tai toisella lasta hänen omassa elämänkerassaan, jättäen jäljen lapsen elämänhistoriaan. Tämä tekee työskentelyn omaohjaajan ja lapsen välillä ainutkertaiseksi, ainutlaatuiseksi. Ei ole siis yhdentekevää, minkälainen suhde omaohjaajan ja lapsen välille muodostuu, minkälaisia mahdollisuuksia tämän suhteen rakentamiselle tarjotaan.

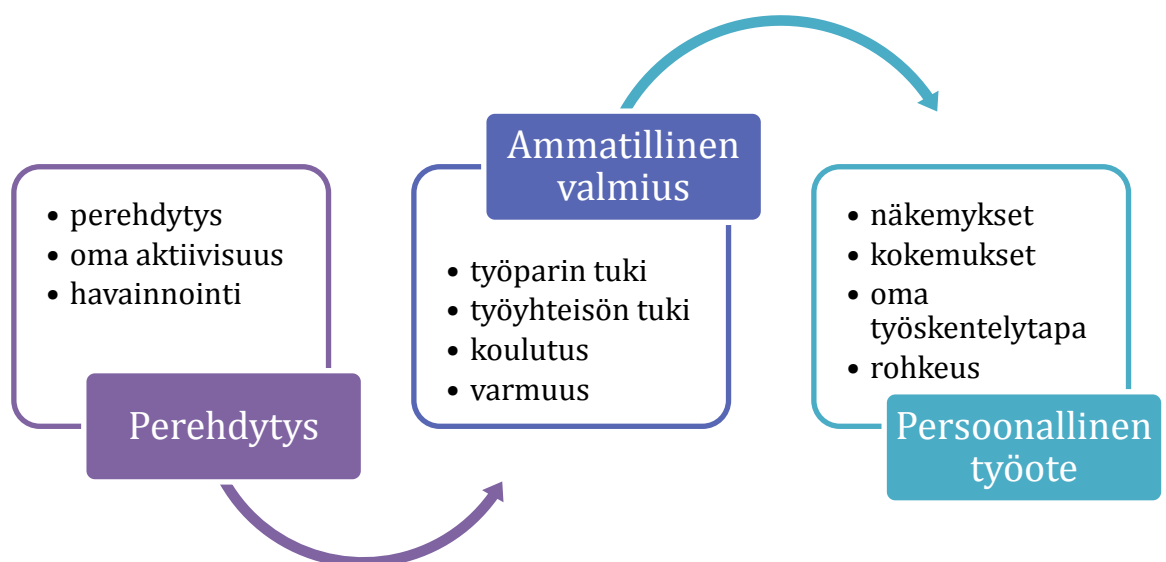
Laakso (2009, 166-167) on tehnyt tutkimuksessaan havainnon, että työntekijöiden maininta käytettävistä menetelmistä on vähäistä, jopa toisarvoista, vaikka useilla työntekijöillä ilmeni erilaisia koulutuksia menetelmien ja menetelmällisten lähestymistapojen käyttöön. Teimme saman havainnon oman tutkimuksemme myötä. Omaohjaajatyöskentelyssä on todellisuudessa mahdollisuuksia toteuttaa erilaisia menetelmiä ja kokemuksemme on osoittanut, että niitä myös käytetään työssä. Toinen kysymys on se, että tunnistavatko omaohjaajat näitä omassa työskentelyssään. Menetelmän ei tarvitse olla erityinen, nimeltä hienoksi kuvailtu juttu. Menetelmänä voidaan pitää myös sovellettuja menetelmiä, menetelmällisiä ideoita ja nämä kenties istuvatkin parhaiten lastensuojeluyksikön arkeen.

Omaohjaajatyöskentelyyn kasvaminen tapahtuu kokemusten ammentamisen ja jakamisen kautta. Siihen kartutetaan tietoa ja taitoa työyhteisöstä sekä omien persoonallisten ja ammatillisten valmiuksien myötä. Samalla, kun omaohjaajat toteuttavat omaohjaajatyöskentelyään omine valmiuksineen, he kaipaavat tukea, kannustusta ja arvostusta työskentelylleen työyhteisössä. Tämä kertoo siitä, että työskentelyyn ollaan valmiita panostamaan ja siinä ollaan valmiita kehittymään ja itse työskentelyä ollaan myös valmiita kehittämään.

Muuttuvissa olosuhteissa, lasten moninaisten haasteiden ja tarpeiden keskellä tehtävässä työssä on tarpeita myös jatkuvalla kehittämiselle. Laitosympäristön haastaessa yksilöllisen huomioimisen toteutumista, omaohjaajatyöskentely on väylä, jonka myötä yksittäiselle lapselle voidaan tarjota erityisiä mahdollisuuksia kuntoutumiseen. Laitosympäristö asettaa lisäksi haasteita omaohjaajatyön toteutumiselle, erityisesti ajankäytön, työvuorojen epäsäännöllisyyden sekä työntekijöiden vaihtuvuuden kannalta. Näiden olemassaolo on tärkeää tunnistaa ja tunnustaa. On olemassa asioita, joihin ei voida saada muutosta hyvänkään kehittämisen tarkoituksella. Jokainen omaohjaaja voi olla vaikuttamassa siihen työhön, jota omalla persoonallaan, ammattitaidollaan, arvoillaan ja asenteillaan toteuttaa. Kun työntekijällä on valmiudet vastaanottaa uusia näkemyksiä, olla avoin toisten mielipiteille ja kokemusten jakamiselle, hänelle avautuu mahdollisuus myös omaan sisäiseen reflektioon. Jokainen omaohjaaja voi olla itse vaikuttamassa työn sisällölliseen toteutumiseen, vaikuttavuuteen. Laakson (2009, 262) mukaan työn eettisten

normien ja periaatteiden ohella tarvitaan tilannesidonnaista oman toiminnan tarkastelua, reflektiivisyyttä.

Omaohjaajatyöskentelyn alkaessa, tehtävään tulisi saada kattava perehdys. Tämä antaa omaohjaajalle hyvät eväät ja ammatillisen varmuuden lähteä toteuttamaan työtä. Perehdytykseen voisi luoda täysin oman kirjallisen ohjeistuksen, jossa työn sisältöä kuvaillaan eri käytänteiden, velvoitteiden sekä mahdollisuuksien kautta. Tärkeää on myös avata sen merkityksiä lapselle sekä omaohjaajan mahdollisuuksia persoonalliseen työtapaan. Perehdytyksen lisäksi omaohjaajat tarvitsevat tukea työyhteisöstä, vaikka olisivatkin itse aktiivisia hankkimaan tietoa, näkemyksiä ja kokemuksia. Tiedon siirtyminen omaohjaajien ja heidän erilaisten työtapojen välillä tulisi tapahtua myös muilla keinoin, kuin havainnoiden ja hiljaisen tiedon varassa. Varmuus ja rohkeus työskentelyyn tulisi ammentaa oman sekä toiste äänen kautta. (Kuvio 3) olisikin aika ajoin hyvä varata aika ja paikka yhteiselle keskustelulle ja pohdinnalle liittyen omaohjaajatyöskentelyyn. Näin jokainen omaohjaaja voisi tuoda omia näkemyksiään ja kokemuksiaan esille ja saada tukea työskentelyyn työyhteisöltä. Erityisesti työyhteisön tuen merkitys korostuu haastavissa omaohjaajasuhteissa.

Kuvio 3. Perehdytyksen merkitys omaohjaajatyöskentelyyn.

Kehittäminen on olennaisesti haasteellista työympäristössä, jota ohjaavat yksiköntoimintaa määrittävät raamit, käytännön moninaisuus ja työntekijöiden suuri mää-

rä. Mahdollisuuksille on kuitenkin annettava tilaa, kuten myös toiveille ja uusille näkemyksille arvoa. Tämä puolestaan antaa uskoa kehittämisen mahdollisuuksiin. Työntekijöiden näkemykset ja halu kehittää omaa työtään tulisi huomioida. Eräänä keinona näemme omaohjaajatiimin perustamisen, jossa muutama omaohjaaja lähitisi pohtimaan kehittämisen mahdollisuuksia ideoiden ja uusien näkemyksien kautta.

9 POHDINTA

Lastensuojeluyksikköön sijoitetun lapsen kohdalla omaohjaajan voidaan ajatella olevan lapselle osoitus siitä, että hän on merkityksellinen, eikä yhdentekevä. Lapselle voi olla jo sinänsä itseisarvo se, että hänellä on tietoisuus erityisesti häntä varten olevasta aikuisesta, joka huolehtii hänestä ja hänen asioistaan. Merkittävät kokemukset ja oivallukset syntyvät ihmissuhteissa, ihmisen välisessä kanssakäymisessä. Niiden onnistumisen taustalla on useita vaikuttavia tekijöitä. Kysymys onkin paljolti lapsen ja omaohjaajan välisessä vuorovaikutussuhteesta vallitsevista seikoista. Lapsen kyky kiintymiseen, tunteiden ilmaisuun ja hallintaan ovat tärkeitä kysymyksiä omaohjaajasuhteen äärellä. Tämän tiedostaminen helpottaa omaohjaaja työssään erityisesti silloin, jos suhteen muodostaminen on haasteellista tai sitä ei synny lainkaan.

Antaessaan lapselle jotain itsestään, omasta persoonastaan, saa omaohjaaja jotain myös takaisin itselleen. Omaohjaajuus onkin mielestämme enemmän kuin työtä, se on jotain sellaista missä annetaan lapselle käyttöön enemmän itsestään kuin monissa muissa auttamissuhteissa. Molempien osapuolten tuodessa suhteeseen omat historiansa muotoutuu suhteesta aina ainutlaatuinen. Omaohjaajana myös kohtaa monenlaisia kohtaloita - tarinoita, jotka herättävät monenlaisia tunteita. Lapsen elämäntarinaa ei tulisi kuitenkaan kirjoittaa ennalta arvattavaksi, vaan toiveikkuuden kautta tulisi nähdä auttamisen mahdollisuudet pitemmällä aikatahlaimella.

Lastensuojeluyksikössä työ on ajoittain hyvinkin haasteellista ja kuormittavaa lasten vaikeutuvien ja päällekkäisten haasteiden vuoksi. Samalla se nostaa vaatimusta ammatillisuudesta, ammattitiedosta, oireiden erikoislaadun tuntemisesta, hoitotyön suunnitelmallisuudesta, jatkuvasta koulutuksesta. Huomiota tulisi myös kiinnittää siihen, miten moni työntekijä pysyy lastensuojelutyössä ikänsä ja sitä kautta kehittyä todelliseksi ammattilaiseksi.

Opinnäytetyöprosessimme on tuntunut pitkältä ja haastavalta, vaikkakin toisaalta mielenkiintoiselta ja antoisalta. Motivaatiota prosessiin on tuonut näkemys siitä, että työllä on merkitystä ja arvoa omissa työpaikoissamme ja niiden toiminnassa.

Opinnäytetyöprosessiamme on haastanut alusta lähtien samaan aikaan käynnissä oleva intensiivinen opiskelutahti sekä työn sovittaminen näiden välille. Koemme kuitenkin, että opinnäytetyöprosessimme on onnistunut ja keskinäisesti jaetut näkemykset ovat olleet parityöskentelyn ehdottomasti positiivisin anti. Koemme, että tulevana sosionomeina, meillä on erityisiä valmiuksia toimia tiimityössä, jossa toisten kokemusten ja näkemysten huomioiminen on tärkeä taito. Aiheen ollessa molemmille kokemuksen kautta tuttu, olemme voineet perustietämyksen kautta yhä kriittisemmin tarkastella omaohjaajatyöskentelyn näkökulmaa. Prosessin aikana olemme jakaneet monia näkemyksiä ja kokemuksia, syvällisiä ja vaikeitaakin.

Pohdimme harkiten, millä menetelmällä saisimme kokoon mahdollisimman neutraalilla tavalla kattavaa tietoa, joka myös palvelisi työyhteisöämme. Kyselylomakkeen laatiminen olikin kenties työläin vaihe prosessissamme, mutta koimme onnistuvamme siinä hyvin. Olemme tyytyväisiä saamiimme vastauksiin sekä vastausten määrään, joiden myötä saimme kattavaa tietoa. Samalla opinnäytetyön prosessi oli jo hyvässä vauhdissa. Työtämme vauhditti edelleen kyselylomakkeiden vastauksien lukeminen ja erään mielenkiintoisen ja tärkeän asian huomioiminen; Miten tärkeänä ja merkittävänä omaohjaajat pitivät itse omaa työtään. Ajattelimme, että on ensisijaisen tärkeää arvostaa ja uskoa työnsä mahdollisuuksiin, että voi edelleen tehdä siitä merkityksellisen myös lapselle.

Toivomme, että kysely on herättänyt omaohjaajissa reflektiivistä pohdintaa suhteessa omaan työskentelyyn ja työn toteutumisen työyhteisössä sekä kriittistä tarkastelua työn mahdollisuuksiin ja kehittämiseen yksikössämme. Uskomme opinnäytetyömme tuovan työyhteisöömme yleisesti ajatuksia suhteessa omaohjaajatyöskentelyyn ja sen toteutumiseen. Esittelemme opinnäytetyömme ja tutkimustulokset yksiköidemme yhteisessä TYKY - päivässä ja toivomme, että se ajatuksia ja keskustelua sekä mahdollista kiinnostusta kehittämisen näkökulmasta.

Tärkeänä jatkotutkimuksen aiheena näkisimme omaohjaajasuhteen tarkastelun lasten näkökulmasta. Tällä saataisiin tietoa siitä, miten lapset omaohjaajuuden näkevät ja kokevat ja mitä merkityksiä he suhteelle nimeävät. Lasten ja omaohjaajien kokemusten ja näkemysten myötä kehittämiselle syntyisi hyvä ja luotettava perusta.

LÄHTEET

- Alasuutari, P. 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. 4.uud.p. Tampere: Vastapaino.
- Arponen, A. 2005. Arviointi ja valvonta sijaishuollossa. Teoksessa S, Laaksonen & M, Kemppainen. 2005. Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Jyväskylä: Gummerus. 166-187.
- Bardy, M. 2013. Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa M. Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. 52-75.
- Barnskydd 2012. Statistikrapport 30/2013. [Verkkojulkaisu]. Institutet för hälsa och välfärd. Helsinki. [Viitattu 11.4.2014.] Saatavana: <http://www.thl.fi/tilastot/lastensuojelu>
- Blumen, S-T. & Nenonen, A-L. 2012. Omaohjaaja - Luotettava ja lempeä huolehtija. Lasten kokemuksia lastensuojelun omaohjaajuudesta. Lahden ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö. [Viitattu 12.4.2014]. Saatavana: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2012112616456>
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2008. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus.
- Hellsten, E. & Pihlaja, P. 2000. Päiväkodin hoidolliset mahdollisuudet. Teoksessa J. Sinkkonen & P. Pihlaja. (toim.) Ulos Umpikujasta: Miten auttaa tunnehäiriöistä lasta? 1.-2. p. Juva: Bookwell. 56-71.
- Hirsjärvi, S & Hurme, H. 2008a. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009b. Tutki ja kirjoita. 15. uud. p. Helsinki: Tammi.
- Häkkinen 2000. Lasta suojaavat yhteisöt. Teoksessa J. Sinkkonen. & P. Pihlaja. (toim.) Ulos umpikujasta. Miten auttaa tunnehäiriöistä lasta? 1.-2. p. Juva: Bookwell. 94-121.
- Juusola, M. 2011. Vahvaksi rakastetut lapset. Keuruu: Otava.
- Kananoja, A., Lähteinen, M., Laiho, K., Sarvimäki, P., Karjalainen, P. & Seppänen, M. 2007. Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma.
- Karila, K. 2006. Kasvatuskumppanuus vuorovaikutussuhteena. Teoksessa K. Karila, M. Alasuutari, M. Hännikäinen, A-R. Nummenmaa. & H. Rasku-Puttonen (toim.) Kasvatusvuorovaikutus. 2.uud.p. Tampere: Vastapaino. 91-108.
- Karjalainen, R., Forsberg, H. & Linnas, H. 2012. Lapsi ja lastensuojelu käytännössä. Teoksessa A. Söderholm & S. Kivitie-Kallio, S. Lapsen kaltoinkohtelu. 2. p. Helsinki: Duodecim. 278-298.
- Kauppila, R. 2005. Vuorovaikutus- ja sosiaaliset taidot. Jyväskylä: PS-kustannus.

- Keltinkangas-Järvinen, L. 2010. Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot. Helsinki: WSOY.
- Kinnunen, S. 2000. Lasten psykiatrinen osastohoito. Teoksessa J. Sinkkonen & P. Pihlaja (toim.) Ulos Umpikujasta: Miten auttaa tunnehäiriöistä lasta? 1.-2. p. Juva: Bookwell. 73-93.
- Klap, K. 2005. Perheen merkitys sijoitetun lapsen kuntoutumisprosessissa. Teoksessa S. Laaksonen & M. Kemppainen. Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Jyväskylä: Gummerus. 79-107.
- Kuorelahti, M., Lappalainen K. & Viitala, R. 2012. Sosioemotionaalinen kompetenssi ja osallisuuden kokemus. Teoksessa M. Jahnukainen (toim.) Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. Tampere: Vastapaino. 277-297.
- Kvalitetsrekommendation för barnskyddet. Arbetsgruppens framställning. [Verkkojulkaisu]. Social- och hälsovårdsministeriets rapporter och promemorior 2013:26. Helsinki. [Viitattu 11.4.2014]. Saatavana: www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=6511574&name=DLFE-27102.pdf
- Korkka, M. 2013. ”Ehkä enemmän niit omaohjaaja hetkii”. Sijaishuollon nuorten toiveiden kautta omaohjaajatyömenetelmää kehittämässä. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Ylempi ammattikorkeakoulututkinto. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö. [Viitattu 12.4.2014]. Saatavana: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201302182384>
- Kyrönseppä, U., Rautiainen, J.-M. & Airio, T. 1990a. Omahaohitajamenetelmä. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Kyrönseppä, U. & Rautiainen, J.-M. 1993b. Lapsi laitoksessa. Porvoo: WSOY
- L 13.4.2007/417. Lastensuojelulaki.
- L 11.6.1999/731. Suomen Perustuslaki.
- Laakso, R. 2009. Arjen rutiinit ja yllätykset - etnografia lastenkotityöstä. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Sosiaalitutkimuksen laitos. Tampere: Yliopistopaino.
- Laaksonen, S. 2004. Huostaanoton, sijaishuollon ja jälkihuollon laatu. Teoksessa A. Puonti, T. Saarnio & A. Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi. 163-187
- Laitinen, M. & Väyrynen, S. 2011. Eettiset haasteet lastensuojelun sosiaalityön prosessissa. Teoksessa A. Pehkonen & M. Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PK-kustannus.
- Lastensuojelun arvot ja periaatteet. 2014. [Verrkosivusto]. Sosiaaliportti. [Viitattu 15.10.2013]. Saatavissa: https://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/mitaonlastensuojelu/arvot_ja_periaatteet/

- Lastensuojelulaitokset. 2014. [Verkkosivusto]. Sosiaaliportti. [Viitattu 30.3.2014].
 Saatavissa: <https://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/muodot/lastensuojelulaitokset/>
- Mahkonen, S. 2010. Lastensuojelu ja laki. Helsinki: Edita.
- Mattila, K-P. 2007. Arvostava kohtaaminen arjessa, auttamistyössä ja työyhteisössä. Juva: Bookwell.
- Mikkola, M. 2005. Lastensuojelu ja eurooppalaiset ihmisoikeudet. Teoksessa A. Puonti, T. Saarnio & A. Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi. 61-84.
- Mäki-Opas, A. 1999. Murtuneet siivet. Auttamisen ja muuttumisen mahdollisuudet. Tampere: Kirjayhtymä.
- Mäki-Ropponen, M. 2011. Vuorovaikutustaidot sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: Tammi.
- Mönkkönen, K. 2007. Vuorovaikutus. Dialoginen asiakastyö. Helsinki: Edita.
- Niemelä, H. 2005. Lapsikeskeinen sijaishuolto. Mitä tekisin, jos tämä olisi oma lapseni? Teoksessa S. Laaksonen & M. Kemppainen. Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Jyväskylä: Gummerus. 57-78.
- Oranen, M. 2008. Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Helsinki: Multiprint.
- Partanen, I. 2005, Arvot ja eettiset periaatteet toiminnan kulmakivenä - dialogi sijaishuollon käytännön ja Martti Lingvistin ajatusten välillä. ? Teoksessa S. Laaksonen & M. Kemppainen. Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Jyväskylä: Gummerus. 7-30.
- Pihlaja, P. 2000. Työntekijä ja lapsi. Teoksessa J. Sinkkonen & P. Pihlaja. (toim.) Ulos umpikujasta. Miten auttaa tunnehäiriöistä lasta? 1.-2.p. Juva: Bookwell. 135-153.
- Punamäki, R-L. 2005. Kiintymyssuhteen ja traumaattisen kokemuksen yhteys. Teoksessa J. Sinkkonen & M. Kalland (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. 1.-4. p. Helsinki: WSOY. 174-197.
- Puolimatka, T. 1999. Kasvatuksen mahdollisuudet ja rajat. Minuuden rakentamisen filosofia. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Puonti, A., Saarnio, T. & Hujala, A. (toim.) 2004. Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi.
- Päkkilä, H. 2008. Lähtökohtana lapsen etu ja lapsilähtöisyys. Teoksessa Huotari & Hurtig. Sosiaalityötä monitoroimassa. Helsinki: Yliopistopaino. 161-174.
- Pölkki, P. 2008. Uusi mahdollisuus: Millaista aikuisen tukea sijaishuollossa oleva nuori tarvitsee identiteetilleen. Teoksessa A.R. Lahikainen, R-L. Punamäki & T. Tamminen. Kulttuuri lapsen kasvattajana. Vantaa: WSOY. 161-182.

- Pösö, T. 2004a. Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Tutkimuksia 133. Helsinki: STAKES.
- Pösö, T. 2004b. Kasvatustyö sijaishuollossa. Teoksessa A. Puonti, T. Saarnio & A. Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. 2.uud.p. Helsinki: Tammi. 202-213.
- Reis, H. 2010. Malli voimauttavasta omaohjausmenetelmästä omaohjaajan työvälineeksi lastensuojelussa. Laurea - ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Sosionomi. Opinnäytetyö. Julkaisematon. Saatavana: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2010112215037>
- Saarnio, T. 2005. Perhetyö lastensuojelussa. Teoksessa A. Puonti, T. Saarnio & A. Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. 2.uud.p. Helsinki: Tammi. 240-255.
- Saastamoinen, K. 2010. Lapsen asema sijaishuollossa: Käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita.
- Sallinen, V. 2005. Kun sanat eivät riitä. Teoksessa S. Laaksonen & M. Kemppainen. Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Jyväskylä: Gummerus. 155-165.
- Salminen, M. 2005. Johtaminen, henkilöstön hyvinvointi ja sijaishuollonlaatu. Teoksessa S. Laaksonen & M. Kemppainen. Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Jyväskylä: Gummerus. 108-124.
- Sijaishuolto. 2014. [Verkkosivusto]. Sosiaaliportti. [Viitattu 23.10.2013]. Saatavissa: <https://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelukasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/>
- Sinkkonen, J. 2012. Mitä tulisi ottaa huomioon lasta sijoittaessa. Teoksessa A. Söderholm & S. Kivitie-Kallio (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. 2. uud. p. Helsinki: Duodecim. 269-279.
- Söderholm, A. 2004. Johdanto. Kaltoinkohtelulla on monitahoiset syyt. Teoksessa A. Söderholm & S. Kivitie-Kallio (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim. 10-15.
- Tuovila, P. 2008. Menetykset ja lapsen kehitys. Teoksessa J. Ketola. (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin: Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus. 29-76.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2011. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 7.uud.p. Helsinki: Tammi.
- Törrönen, M. 1999. Lasten arki laitoksessa. Helsinki: Yliopistopaino.
- Vance Peavy, R. 2006. Sosiodynaamisen ohjaamisen opas. (Suomennos Auvinen, P.) Helsinki: Painotuote Oy
- Vilen, M., Seppänen, P., Tapio, N. Toivanen, R. 2010. Kohtaamisia lasiperheissä. Menetelmiä perhetyöhön. Helsinki: Kirjapaja.

- Väliavaara, C. 2008a. Lapsilähtöisiä vuorovaikutuksen välineitä. Teoksessa J. Ketola. (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin: Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus. 77-98.
- Väliavaara, C. 2010b. Ihmeet tapahtuvat arjessa! Kiintymyssuhteissaan traumatisoituneiden lasten tukeminen varhaiskasvatuksessa. Pesäpuu ry. [Verkkolähde].[Viitattu 28.10.2013]. Saatavana: <http://www.pesapuu.fi/evaskori/ilmaiset-materiaalit/>

LIITTEET

LIITE 1: SAATEKIRJE OMAOHJAAJILLE

LIITE 2: KYSELY OMAOHJAAJILLE

LIITE1 Saatekirje

Arvokas Omaohjaaja!

Työskentelemme [REDACTED] lastensuojeluyksiköissä ja tämän ohella opiskelemme sosionomeiksi Seinäjoen ammattikorkeakoulussa. Teemme opinnäytetyötä liittyen vuorovaikutuksen merkitykseen omaohjaajatyöskentelyssä. Olemme omaohjaajia itsekin ja koemme roolin tärkeäksi sekä merkitykselliseksi osaksi lapsen kasvatus- ta, hoitoa ja kuntoutusta lastensuojelulaitoksessa.

Ohessa on laatimamme kyselylomake, jonka äärellä toivomme sinun pysähtyvän ja pohtivan omaohjaajuutta ja siihen liittyviä asioita. Erityisesti toivomme sinun pohtivan, mitä vuorovaikutus on, miten se näkyy omaohjaajatyöskentelyssä ja mitä asioita sinä koet omaohjaajuudessa merkittävinä.

Kysely toteutetaan [REDACTED] sekä [REDACTED] lastensuojeluyksiköissä. Kyselyyn voit vastata työajalla nimettömänä ja vastauksia käytämme siten, etteivät ne ole tunnistettavissa. Kysely on tarkoitettu kaikille, jotka ovat toimineet tai jotka toimivat tällä hetkellä omaohjaajina. Vastauksilla haluamme tarjota mahdollisuuden kehittää omaohjaajatyöskentelyä yksiköissämme sekä muualla [REDACTED] joten **Sinun vastauksesi on tärkeä!**

Valmiin vastauslomakkeen voit palauttaa yksikkösi toimistossa olevaan palautuskuoreen **16.2.2014** mennessä. Halutessasi voit jättää viereiseen kuoreen nimesi, sillä palkaksi vaivannäöstäsi arvomme kaksi 20€ lahjakorttia [REDACTED].

Terveisin: Taru Mäki ja Elina Haukkala

Lisätietoja: puh. [REDACTED] / Taru sekä puh. [REDACTED] / Elina

LIITE2 Kysely omaohjaajille*KYSELY OMAOHJAAJILLE*

1. Mikä on koulutustaustasi?

2. Mikä on kokemuksesi omaohjaajana vuosina?

0-1

2-3

4-5

6-7

8-9

10 tai yli

3. Miten sinua on perehdytetty omaohjaajatyöskentelyyn?

4. Mitä ovat mielestäsi keskeisimmät tehtävät omaohjaajatyöskentelyssä?

5. Miten kuvailisit työskentelytapaasi omaohjaajana?

6. Minkälaiset tekijät tukevat onnistunutta omaohjaajasuhdetta?

7. Minkälaisia haasteita kohtaat omaohjaajatyöskentelyssä?

7. Minkälaisia vuorovaikutustilanteita tunnistat omaohjattavasi kanssa työvuo-
rosi aikana? (Miten kohtaat omaohjattavaasi, miten huomioit ja arvioit hänen tarpei-
taan, miten hoidat ristiriitatilanteita jne. Voit halutessasi kertoa esimerkin.)

8. Tunnettyö liitetään vuorovaikutukseen. Miten kuvailisit omaohjaajatyötä tunnetyöskentelynä?

9. Kerro esimerkki onnistuneesta omaohjaajasuhteesta.

10. Minkälaisia mahdollisuuksia näet omaohjaajatyöskentelyllä olevan lapselle?

11. Miten omaohjaajatyön arvostus näkyy työyhteisössäsi?

12. Kerro, miten kehittäisit omaohjaajatyöskentelyä työpaikallasi.

Kiitos vastauksestasi!